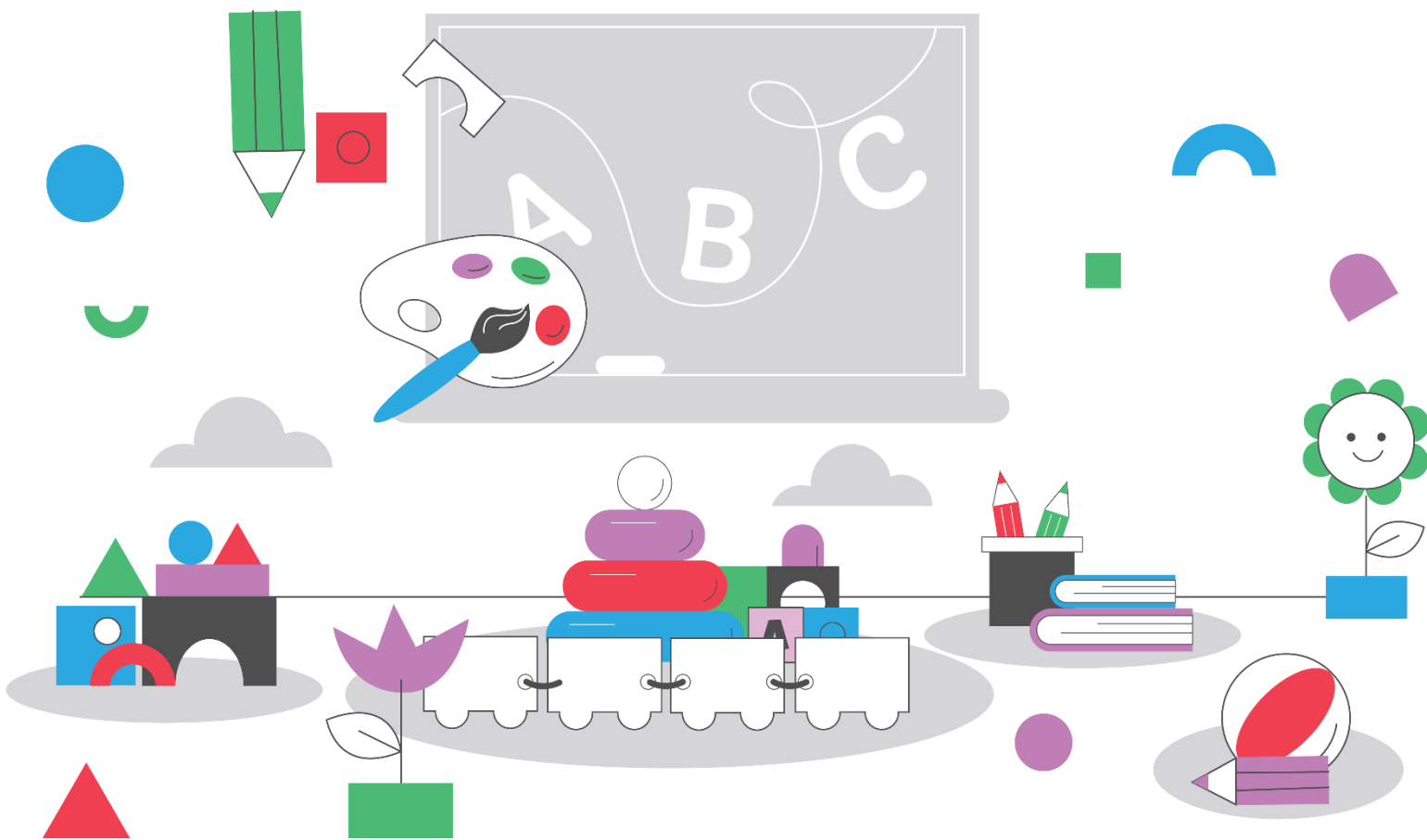

A3.1 Οδηγός Ενταξιακής Προσχολικής Εκπαίδευσης για Εκπαιδευτικούς

Περιεχόμενα

.....	1
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή - Σκοπός και Επισκόπηση του Οδηγού	5
Σκοπός του Παρόντος Οδηγού	5
Πώς να Χρησιμοποιήσετε Αυτόν τον Οδηγό Αποτελεσματικά	5
Επισκόπηση των Τεσσάρων Κεφαλαίων	5
Κεφάλαιο 2: Αναγνώριση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος ..	6
Θεωρητικό Υπόβαθρο	6
<i>Πρακτικό Παράδειγμα</i>	<i>7</i>
Αναγνώριση Πρώιμων Προειδοποιητικών Σημαδιών	7
<i>Επικοινωνία</i>	<i>7</i>
<i>Λίστα ελέγχου για εκπαιδευτικούς</i>	<i>8</i>
<i>Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις.....</i>	<i>8</i>
<i>Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις: Επαναλαμβανόμενες Συμπεριφορές και Περιορισμένα Ενδιαφέροντα</i>	<i>9</i>
Τεκμηρίωση και Παρατήρηση	9
<i>Δείγμα Πίνακα Παρατήρησης</i>	<i>11</i>
Ο Ρόλος των Εκπαιδευτικών Προσχολικής Ηλικίας	11
Επικοινωνία με Οικογένειες και Ειδικούς	12
Σύνοψη.....	12
Αναφορές.....	12
Κεφάλαιο 3: Δημιουργία Ενταξιακού Περιβάλλοντος Προσχολικής Εκπαίδευσης.....	13
Θεωρητικό Υπόβαθρο	13
Πρακτικές Στρατηγικές για τη Δημιουργία ενός Ενταξιακού Περιβάλλοντος (Φυσικό, Κοινωνικό, Εκπαιδευτικό και Συνεργατικό)	14

Φυσικό Περιβάλλον — Δημιουργία των Προϋποθέσεων για Συμμετοχή..	14
<i>Άμεσες λύσεις όταν προκύπτουν προβλήματα.....</i>	<i>15</i>
Κοινωνικό και Συναισθηματικό Περιβάλλον – Δημιουργία Αισθήματος του «Ανήκειν».....	15
<i>Γρήγορες ιδέες για στιγμές κοινωνικής ένταξης</i>	<i>16</i>
Εκπαιδευτικό Περιβάλλον – Διασφάλιση της Πρόσβασης Όλων στη Μάθηση	16
<i>Βασικές στρατηγικές για ευέλικτη διδασκαλία</i>	<i>17</i>
Συνεργατικό Περιβάλλον – Συνεργασία με Οικογένειες και Προσωπικό ..	18
<i>Εργαλεία γρήγορης επικοινωνίας.....</i>	<i>18</i>
Σύνοψη.....	19
<i>Αυτοαξιολόγηση για Εκπαιδευτικούς.....</i>	<i>19</i>
Πρόσθετοι Πόροι	20
Αναφορές.....	21
Κεφάλαιο 4: Διαφοροποιημένη και Ευέλικτη Διδασκαλία	21
Κατανόηση της Μεταβλητότητας της Μάθησης στα Παιδιά με Αυτισμό...	21
Ευέλικτες Μέθοδοι Διδασκαλίας	22
<i>Οπτική Πλαισίωση (Visual Scaffolding)</i>	<i>22</i>
<i>Μάθηση Βασισμένη στην Επιλογή (Choice-Based Learning)</i>	<i>23</i>
<i>Καθολικός Σχεδιασμός για τη Μάθηση (UDL) στην Προσχολική Εκπαίδευση.....</i>	<i>23</i>
<i>Υποστήριξη Με τη Μεσολάβηση Συνομηλίκων (Peer-Mediated Support)</i>	<i>23</i>
<i>Πίνακας Γρήγορης Αναφοράς – Επιλογή Στρατηγικής</i>	<i>23</i>
Αξιολογήστε την Πρακτική Σας – Λίστα Ελέγχου Αυτοαναστοχασμού	24
Σύνοψη.....	24
Πρόσθετοι Πόροι	24
Αναφορές.....	25
Κεφάλαιο 5: Υποστήριξη της Ανάπτυξης Κοινωνικών Δεξιοτήτων και Σχέσεων με Συνομήλικα Άτομα	25
Κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΑΦ και προκλήσεις.....	25
Δεν μπορεί ή δεν θέλει να συμμετάσχει;	26

Πρακτικοί τρόποι βελτίωσης των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΑΦ και δημιουργίας ενταξιακού περιβάλλοντος	27
Βοηθοί συμμαθητές/-τριες (Peer buddies)	27
Κοινωνικές ιστορίες	28
Ομαδικό και δομημένο παιχνίδι	29
Σύνοψη.....	30
Πρόσθετοι Πόροι	31
Αναφορές.....	31
Μελέτες Περιπτώσεων.....	32
Πολωνία	32
<i>Μελέτη περίπτωσης 1:</i>	<i>32</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 2:</i>	<i>33</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 3:</i>	<i>34</i>
Γερμανία.....	35
<i>Μελέτη περίπτωσης 1:</i>	<i>35</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 2:</i>	<i>35</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 3:</i>	<i>36</i>
Κύπρος	37
<i>Μελέτη περίπτωσης 1:</i>	<i>37</i>
Ισπανία.....	38
<i>Μελέτη περίπτωσης 1:</i>	<i>38</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 2:</i>	<i>39</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 3:</i>	<i>40</i>
Ελλάδα	42
<i>Μελέτη περίπτωσης 1</i>	<i>42</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 2</i>	<i>43</i>
<i>Μελέτη περίπτωσης 3</i>	<i>44</i>

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή - Σκοπός και Επισκόπηση του Οδηγού

Σκοπός του Παρόντος Οδηγού

Ο παρών οδηγός έχει έναν κύριο σκοπό: να σας βοηθήσει να υποστηρίξετε όλα τα παιδιά στην τάξη σας, ειδικά εκείνα με αυτισμό, μέσω πρακτικών στρατηγικών που βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα. Όπως γνωρίζετε ήδη, η ενταξιακή εκπαίδευση ωφελεί όλα τα παιδιά. Οι τεχνικές που βοηθούν τα παιδιά με αυτισμό συχνά βελτιώνουν τη μάθηση όλων των παιδιών προσχολικής ηλικίας, καθώς τα σαφέστερα οπτικά προγράμματα, οι προβλέψιμες ρουτίνες και οι πολλαπλοί τρόποι συμμετοχής σε δραστηριότητες συμβάλλουν στην επιτυχία όλων.

Ο ρόλος σας ως εκπαιδευτικός προσχολικής ηλικίας είναι καθοριστικός, διότι είστε συχνά το πρώτο άτομο που παρατηρεί τότε ένα παιδί μπορεί να χρειάζεται πρόσθετη στήριξη. Επίσης, είστε το πρόσωπο που δημιουργεί τις καθημερινές εμπειρίες που διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν, παίζουν και συνδέονται με τους άλλους. Ο εν λόγω οδηγός σέβεται την επαγγελματική σας κρίση, ενώ παράλληλα σας παρέχει συγκεκριμένα εργαλεία και στρατηγικές που λειτουργούν σε πραγματικές τάξεις με πραγματικά παιδιά.

Χρησιμοποιήστε αυτόν τον οδηγό για:

- Να αναγνωρίσετε τα πρώιμα προειδοποιητικά σημάδια και να ξέρετε τι να κάνετε στη συνέχεια
- Να δημιουργείτε περιβάλλοντα τάξης στα οποία κάθε παιδί μπορεί να συμμετέχει
- Να προσαρμόζετε τη διδασκαλία σας χωρίς να δημιουργείτε ξεχωριστές δραστηριότητες
- Να υποστηρίζετε αυθεντικές φιλίες μεταξύ όλων των παιδιών
- Να αναπτύξετε την αυτοπεποίθησή σας στις πρακτικές ένταξης.

Πώς να Χρησιμοποιήσετε Αυτόν τον Οδηγό Αποτελεσματικά

Αυτός ο οδηγός έχει σχεδιαστεί ως ο πρακτικός σας σύντροφος για καθημερινές καταστάσεις στην τάξη που αφορούν παιδιά με αυτισμό και τη δημιουργία περιβαλλόντων χωρίς αποκλεισμούς για όλους/-λες τους/τις μαθητές/-τριες. Θεωρήστε τον ως ένα εργαλείο γρήγορης αναφοράς και όχι ως ένα εγχειρίδιο που πρέπει να διαβάσετε από την αρχή μέχρι το τέλος. Όταν αντιμετωπίζετε μια συγκεκριμένη πρόκληση, μπορείτε να ανατρέξετε απευθείας στο σχετικό κεφάλαιο για άμεσες, εφαρμόσιμες στρατηγικές. Κάθε κεφάλαιο είναι οργανωμένο γύρω από πραγματικά σενάρια στην τάξη με λίστες ελέγχου (checklists), αναλυτικές οδηγίες βήμα προς βήμα και έτοιμα προς χρήση εργαλεία που μπορείτε να εφαρμόσετε ανά πάσα στιγμή.

Επισκόπηση των Τεσσάρων Κεφαλαίων

Κεφάλαιο 2: Αναγνώριση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος

Αυτό το κεφάλαιο σας παρέχει τις γνώσεις που χρειάζεστε για να αναγνωρίζετε τα πρώιμα προειδοποιητικά σημάδια του αυτισμού σε βασικούς τομείς ανάπτυξης, όπως η επικοινωνία, η κοινωνική αλληλεπίδραση και οι επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές. Θα μάθετε πώς να καταγράφετε αντικειμενικά τις παρατηρήσιμες συμπεριφορές και να κατανοείτε τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζετε στη διαδικασία αναγνώρισης, σεβόμενοι/-νες παράλληλα τα επαγγελματικά

όρια. Το κεφάλαιο παρέχει πρακτικές οδηγίες για την έναρξη συζητήσεων με τις οικογένειες όταν προκύπτουν ανησυχίες και για το πότε και πώς να παραπέμψετε τους/τις μαθητές/-τριες σε ειδικούς.

Κεφάλαιο 3: Δημιουργία Ενταξιακού Περιβάλλοντος Προσχολικής Εκπαίδευσης

Αυτό το κεφάλαιο επικεντρώνεται στη μετατροπή των αρχών της ενταξιακής εκπαίδευσης σε καθημερινή πρακτική στην τάξη. Θα ανακαλύψετε συγκεκριμένες συμπεριφορές εκπαιδευτικών που προάγουν το αίσθημα του ανήκειν και τη συμμετοχή όλων των μαθητών/-τριών, καθώς και συγκεκριμένες στρατηγικές για την εφαρμογή οπτικών βοηθημάτων, προβλέψιμων προγραμμάτων και σαφών μεθόδων επικοινωνίας. Το κεφάλαιο δίνει έμφαση στη δημιουργία μιας κουλτούρας στην τάξη που τιμά τη διαφορετικότητα και βοηθά κάθε παιδί να αισθάνεται ότι το εκτιμούν και ότι το συμπεριλαμβάνουν στην ομάδα.

Κεφάλαιο 4: Διαφοροποιημένη και Ευέλικτη Διδασκαλία

Αυτό το κεφάλαιο ασχολείται με τη μεταβλητότητα της μάθησης που συναντάτε στα παιδιά με αυτισμό και παρέχει ευέλικτες μεθόδους διδασκαλίας που ανταποκρίνονται στις ποικίλες ανάγκες στο πλαίσιο ομαδικών δραστηριοτήτων. Θα μάθετε πώς να αναγνωρίζετε τα ατομικά πλεονεκτήματα και τις προκλήσεις, να προσαρμόζετε τις στρατηγικές διδασκαλίας επιτόπου και να σχεδιάζετε προγράμματα μαθημάτων που προσφέρουν πολλαπλούς τρόπους στα παιδιά να συμμετέχουν, να κατανοούν το περιεχόμενο και να εκφράζουν τη μάθησή τους.

Κεφάλαιο 5: Υποστήριξη της Ανάπτυξης Κοινωνικών Δεξιοτήτων και Σχέσεων με Συνομήλικα Άτομα

Αυτό το κεφάλαιο σας βοηθά να κατανοήσετε τις διαφορές στην κοινωνική επικοινωνία που μπορεί να βιώνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας με αυτισμό και παρέχει πρακτικές τεχνικές για τη διδασκαλία και τη διευκόλυνση των κοινωνικών δεξιοτήτων. Θα βρείτε στρατηγικές για τη δημιουργία ευκαιριών αλληλεπίδρασης με συνομήλικα άτομα μέσω δομημένων προσεγγίσεων, όπως οι «βοηθοί συμμαθητές/-τριες» (peer buddies), το δομημένο παιχνίδι και τα κοινωνικά σενάρια. Το κεφάλαιο σας καθοδηγεί στην προσαρμογή των ομαδικών δραστηριοτήτων και στη διευκόλυνση ουσιαστικών φιλικών σχέσεων μεταξύ παιδιών με αυτισμό και νευροτυπικών παιδιών προωθώντας την ένταξη και τις κοινωνικές σχέσεις.

Να θυμάστε: Αυτός ο οδηγός εξελίσσεται μαζί σας. Οι στρατηγικές που περιγράφονται εδώ βασίζονται σε έρευνα και πραγματική εμπειρία στην τάξη, αλλά οι ιδέες σας είναι εξίσου σημαντικές. Καθώς χρησιμοποιείτε αυτά τα εργαλεία, θα αναπτύξετε τη δική σας εμπειρογνώση στη δημιουργία περιβαλλόντων ένταξης στα οποία κάθε παιδί μπορεί να ευδοκιμήσει.

Κεφάλαιο 2: Αναγνώριση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Η έγκαιρη αναγνώριση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) στην προσχολική ηλικία είναι ένα βασικό βήμα για την υποστήριξη της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης ενός παιδιού. Έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά που λαμβάνουν έγκαιρη παρέμβαση συχνά σημειώνουν μεγαλύτερη πρόοδο στην επικοινωνία, την κοινωνική κατανόηση και την ανεξαρτησία. Σε ένα προσχολικό περιβάλλον μάθησης, οι εκπαιδευτικοί είναι συχνά οι πρώτοι/-τες που παρατηρούν σημάδια ότι ένα παιδί μπορεί να αναπτύσσεται διαφορετικά από τους/τις συνομηλίκους/-κές του.

Η ΔΑΦ είναι μια νευροαναπτυξιακή κατάσταση που επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο ένα άτομο αντιλαμβάνεται τον κόσμο, επικοινωνεί και αλληλεπιδρά με τους άλλους. Ονομάζεται «φάσμα» επειδή κάθε παιδί μπορεί να βιώσει έναν μοναδικό συνδυασμό δυνατοτήτων και προκλήσεων. Μερικά παιδιά μπορεί να παρουσιάζουν πολύ εμφανείς διαφορές, ενώ άλλα μπορεί να εμφανίζουν ανεπαίσθητα σημάδια που είναι ορατά μόνο σε ορισμένες καταστάσεις.

Η αναγνώριση αυτών των πρώιμων σημαδιών επιτρέπει στους/στις εκπαιδευτικούς να προσαρμοστούν στο περιβάλλον, να ρυθμίσουν το στυλ επικοινωνίας τους και να δημιουργήσουν μια πιο υποστηρικτική ατμόσφαιρα. Το προσωπικό προσχολικής εκπαίδευσης κατανοώντας τη ΔΑΦ μπορεί συν τοις άλλοις να βοηθήσει τους γονείς να παρατηρήσουν μοτίβα και να τους καθοδηγήσει στη λήψη επαγγελματικής υποστήριξης, η οποία μπορεί να αλλάξει σε μεγάλο βαθμό την καθημερινή λειτουργία του παιδιού.

Πρακτικό Παράδειγμα

Σε μια τάξη με παιδιά ηλικίας τριών ετών, ένας/μία εκπαιδευτικός παρατηρεί ότι ένα παιδί, παρά το γεγονός ότι έχει καλές κινητικές δεξιότητες, δεν ανταποκρίνεται όταν το φωνάζουν με το όνομά του. Το παιδί παίζει συχνά μόνο του παρατάσσοντας κύβους στη σειρά αντί να συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια και επαναλαμβάνει σύντομους ήχους ή κινήσεις κατά τη διάρκεια της ημέρας. Ο/Η εκπαιδευτικός παρατηρεί διακριτικά αυτές τις συμπεριφορές με την πάροδο του χρόνου, κρατά σημειώσεις και αρχίζει να εξετάζει αν το παιδί μπορεί να χρειαστεί πρόσθετη υποστήριξη.

Μια τέτοια πρώιμη και λεπτομερής παρατήρηση δεν έχει ως στόχο την κατηγοριοποίηση (labeling) του παιδιού, αλλά την κατανόηση των αναγκών του. Όταν αυτές οι συμπεριφορές καταγράφονται και κοινοποιούνται με σεβασμό στις οικογένειες, ανοίγει ο δρόμος για έγκαιρη διάγνωση και υποστήριξη.

Αναγνώριση Πρώιμων Προειδοποιητικών Σημαδιών

Τα παιδιά με ΔΑΦ μπορεί να παρουσιάζουν διαφορές σε διάφορους τομείς της ανάπτυξής τους. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επικεντρωθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες: **επικοινωνία, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις** και **επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές ή περιορισμένα ενδιαφέροντα**. (American Psychiatric Association, 2013· World Health Organization, 2022). Αυτοί οι τομείς παρέχουν ένα πρακτικό πλαίσιο για τους/τις εκπαιδευτικούς, καθώς τους επιτρέπουν να παρατηρούν πρώιμα μοτίβα που μπορεί να υποδηλώνουν την ανάγκη για πρόσθετη υποστήριξη.

Επικοινωνία

Οι προκλήσεις στην επικοινωνία είναι συχνά από τα πρώτα σημάδια που παρατηρούν οι εκπαιδευτικοί. Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν από περιορισμένη ομιλία έως διαφορές στη μη λεκτική έκφραση.

Πιθανοί δείκτες περιλαμβάνουν:

- Έλλειψη ανταπόκρισης στο όνομά τους ή σε απλές οδηγίες.
- Περιορισμένη βλεμματική επαφή ή εκφράσεις του προσώπου κατά τη διάρκεια κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.
- Δυσκολίες στην έναρξη διαλόγου ή έλλειψη αυθόρμητης λεκτικής ή μη λεκτικής επικοινωνίας.
- Επανάληψη ορισμένων λέξεων, φράσεων ή ήχων (γνωστή ως ηχολαλία).

Λίστα ελέγχου για εκπαιδευτικούς

Τομέας	Ερώτηση Καθοδήγησης	Σημειώσεις Παρατήρησης	Ναι / Όχι
Επικοινωνία	Το παιδί ανταποκρίνεται στο όνομά του σε φυσικές, καθημερινές καταστάσεις;		☐ Ναι ☐ Όχι
Επικοινωνία	Το παιδί χρησιμοποιεί χειρονομίες, εκφράσεις του προσώπου ή λέξεις για να εκφράσει τις ανάγκες του;		☐ Ναι ☐ Όχι
Κοινωνική Αλληλεπίδραση	Το παιδί προσπαθεί να αλληλεπιδράσει με συνομηλίκους/-κες ή ενήλικες (π.χ. δείχνοντας με το χέρι/δάχτυλο, συμμετέχοντας στο παιχνίδι);		☐ Ναι ☐ Όχι
Λεκτική Κατανόηση	Το παιδί φαίνεται να κατανοεί απλές προφορικές εντολές (π.χ. «έλα εδώ», «δώσε μου...»);		☐ Ναι ☐ Όχι
Κοινωνική Χρήση της Γλώσσας	Αν το παιδί μιλάει, συμμετέχει σε αμφίδρομη συζήτηση αντί να επαναλαμβάνει απομνημονευμένες φράσεις;		☐ Ναι ☐ Όχι
Κοινή Προσοχή	Το παιδί μοιράζεται την προσοχή του με άλλα άτομα (π.χ. δείχνοντας κάτι ενδιαφέρον);		☐ Ναι ☐ Όχι
Δεξιότητες Παιχνιδιού	Το παιδί δείχνει φαντασία ή προσποιείται ότι παίζει αντί να επαναλαμβάνει μόνο τις ίδιες ενέργειες;		☐ Ναι ☐ Όχι
Μοτίβα Συμπεριφοράς	Το παιδί παρουσιάζει επαναλαμβανόμενες κινήσεις (π.χ. χτύπημα των χεριών, κούνημα του σώματος);		☐ Ναι ☐ Όχι
Περιορισμένα Ενδιαφέροντα	Το παιδί έχει ασυνήθιστα έντονα ή περιορισμένα ενδιαφέροντα;		☐ Ναι ☐ Όχι
Ευελιξία	Το παιδί δείχνει δυσφορία όταν αλλάζουν οι ρουτίνες ή όταν γίνεται μετάβαση από τη μία δραστηριότητα στην άλλη;		☐ Ναι ☐ Όχι

Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις

Οι δυσκολίες στις κοινωνικές σχέσεις είναι ένα άλλο βασικό σημάδι. Τα παιδιά με ΔΑΦ μπορεί να μην συμμετέχουν φυσιολογικά σε ομαδικές δραστηριότητες ή να φαίνεται ότι προτιμούν τη μοναξιά.

Παραδείγματα συμπεριφορών:

- Προτίμηση για μοναχικό παιχνίδι και αποφυγή ομάδων συνομηλίκων.
- Δυσκολία στο να μοιράζονται τα παιχνίδια ή να περιμένουν τη σειρά τους.
- Δυσκολίες στην κατανόηση των εκφράσεων του προσώπου ή των συναισθημάτων των άλλων.
- Περιορισμένη συμμετοχή σε συνεργατικά ή φανταστικά παιχνίδια.

Παράδειγμα μικρής μελέτης περίπτωσης

Η Κασία, 4 ετών, απολαμβάνει να κάνει κατασκευές με τουβλάκια, αλλά τείνει να αγνοεί τις προσκλήσεις των άλλων παιδιών να παίξει μαζί τους. Σπάνια έχει βλεμματική επαφή και αναστατώνεται όταν μετακινούνται οι κατασκευές της. Ο/Η παιδαγωγός της αρχίζει να εισάγει σύντομες, δομημένες ομαδικές δραστηριότητες — όπως τη δημιουργία κατασκευών σε ζευγάρια — για να ενθαρρύνει με ήπιο τρόπο την αλληλεπίδραση και το μοίρασμα. Με την πάροδο του χρόνου,

η Κασία αρχίζει να ανταποκρίνεται σε απλές κοινωνικές ρουτίνες, όπως τραγούδια χαιρετισμού και αποχαιρετισμού.

Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις: Επαναλαμβανόμενες Συμπεριφορές και Περιορισμένα Ενδιαφέροντα

Ορισμένα παιδιά με ΔΑΦ μπορεί να επιδίδονται σε επαναλαμβανόμενες ενέργειες ή να δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για συγκεκριμένα θέματα ή αντικείμενα.

Τυπικές συμπεριφορές μπορεί να περιλαμβάνουν:

- Επαναλαμβανόμενες κινήσεις του σώματος, όπως κούνημα, περιστροφή ή χτύπημα των χεριών (hand-flapping).
- Ισχυρή προσκόλληση στις ρουτίνες, με δυσφορία όταν αλλάζουν τα καθημερινά πρότυπα.
- Εστιασμένο ενδιαφέρον για ένα συγκεκριμένο παιχνίδι, χρώμα ή θέμα, αγνοώντας άλλα ερεθίσματα.
- Ασυνήθιστες αισθητηριακές αντιδράσεις — για παράδειγμα, κάλυψη των αυτιών σε δυνατούς ήχους ή επίμονο κοίταγμα περιστρεφόμενων αντικειμένων.

Πρακτική συμβουλή:

Όταν εμφανίζονται επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές, καταγράψτε **το πλαίσιο, τη διάρκεια και τη συχνότητά** τους. Αυτό βοηθά να προσδιοριστεί εάν εμφανίζονται κατά τη διάρκεια στρες, ενθουσιασμού ή μεταβάσεων. Τέτοιες πληροφορίες είναι πολύτιμες για τους/τις ειδικούς που αξιολογούν εάν αυτές οι συμπεριφορές αποτελούν μέρος της τυπικής ανάπτυξης ή είναι ένδειξη ΔΑΦ.

Τεκμηρίωση και Παρατήρηση

Η ακριβής παρατήρηση και τεκμηρίωση είναι απαραίτητα εργαλεία για τους/τις εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας. Βοηθούν στον εντοπισμό σταθερών μοτίβων και παρέχουν μια σαφή εικόνα της ανάπτυξης του παιδιού με την πάροδο του χρόνου.

Βήματα παρατήρησης:

Βήμα	Περιγραφή	Σημειώσεις/Παράδειγμα
1. Καταγράψτε την κατάσταση.	Τελική προετοιμασία στην οποία περιλαμβάνεται ομιλία (π.χ. μαθήματα εικαστικών, διασκέδαση στον σταθμό).	<i>Παράδειγμα:</i> «Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού σε εξωτερικούς χώρους, στην τσουλήθρα της παιδικής χαράς».
2. Περιγράψτε τις συμπεριφορές αντικειμενικά.	Περιγράψτε την συμπεριφορά αντικειμενικά — χωρίς ερμηνείες, απόψεις ή κρίσεις.	<i>Παράδειγμα:</i> «Το παιδί έκανε στροφές γύρω από τον εαυτό του για 15 δευτερόλεπτα.» (αντί: «Το παιδί ήταν υπερδιεγερμένο»)
3. Σημειώστε την ημερομηνία, την ώρα και το πλαίσιο.	Σημειώστε την ημερομηνία, την ώρα και το πλαίσιο της κατάστασης, ώστε να μπορείτε να εντοπίσετε τα ερεθίσματα (triggers) ή τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα.	<i>Παράδειγμα:</i> «10 Οκτωβρίου, 10:20 π.μ. — μετάβαση από ελεύθερο παιχνίδι σε οργανωμένη δραστηριότητα».

<p>4. Παρακολουθήστε τη συμπεριφορά χρησιμοποιώντας πίνακες/διαγράμματα.</p>	<p>Χρησιμοποιήστε απλούς πίνακες ή διαγράμματα για να παρακολουθείτε τη συχνότητα και τα είδη των συμπεριφορών.</p>	<p><i>Παράδειγμα:</i> «10 Οκτωβρίου, 10:20 π.μ. — μετάβαση από ελεύθερο παιχνίδι σε οργανωμένη δραστηριότητα».</p>
---	---	--

1. Πίνακας Παρατήρησης ABC

Ημερομηνία / Ώρα	Πλαίσιο / Δραστηριότητα	Τι προηγήθηκε	Συμπεριφορά	Συνέπεια	Σημειώσεις / Υπόθεση

2. Φύλλο Ημερήσιας Παρατήρησης Συμπεριφοράς

Ημερομηνία	Ώρα	Πλαίσιο / Περιβάλλον	Περιγραφή Αντικειμενικής Συμπεριφοράς	Ένταση (Ηπια / Μέτρια / Σοβαρή)	Διάρκεια	Αντίδραση Προσωπικού	Αντίδραση Παιδιού

3. Πίνακας Καταγραφής Συχνότητας

Στόχος Συμπεριφοράς	Περίοδος Παρατήρησης	Χρονικά Διαστήματα	Μέτρηση	Σχόλια

4. Παράδειγμα χρονικών διαστημάτων (εάν απαιτείται):

Στόχος	Συμπεριφορά	Παρατήρηση	Περίοδος	Χρονικά διαστήματα	Σχόλια
				09:00–09:10	
				09:10–09:20	
				09:20–09:30	
				09:30–09:40	
				09:40–09:50	

				09:50–10:00	
--	--	--	--	-------------	--

Δείγμα Πίνακα Παρατήρησης

Παιδί	Ημερομηνία	Κατάσταση	Συμπεριφορά	Συχνότητα	Σημειώσεις / Υπόθεση
Γιάννης	12.10	Παιχνίδι στην αισθητηριακή γωνιά	Επαναλαμβανόμενο κούνημα	5 φορές σε 10 λεπτά	Εμφανίζεται σε καταστάσεις άγχους.

Τέτοιες τακτικές σημειώσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε συναντήσεις εκπαιδευτικών, σε συμβουλευτικές συζητήσεις με γονείς και σε παραπομπές σε ειδικούς.

Πρακτικές συμβουλές: Οι παρατηρήσεις πρέπει πάντα να εστιάζουν στη συμπεριφορά — όχι σε υποθέσεις σχετικά με την προσωπικότητα του παιδιού ή την οικογενειακή του κατάσταση. Οι αντικειμενικές περιγραφές δημιουργούν εμπιστοσύνη και διασφαλίζουν τη συνεργασία με γονείς και επαγγελματίες.

Ο Ρόλος των Εκπαιδευτικών Προσχολικής Ηλικίας

Οι εκπαιδευτικοί και οι φροντιστές/-στριες είναι συχνά οι πρώτοι/-τες επαγγελματίες που παρατηρούν τις πρώιμες αναπτυξιακές διαφορές. Η συνεχής καθημερινή επαφή τους επιτρέπει να βλέπουν πώς συμπεριφέρεται ένα παιδί σε διάφορα περιβάλλοντα — ομαδικά παιχνίδια, ατομικές εργασίες, μεταβάσεις και κοινωνικές ρουτίνες.

Οι καθημερινές αρμοδιότητές τους μπορεί να περιλαμβάνουν:

- Παρατήρηση των παιδιών σε διάφορες στιγμές της ημέρας.
- Καταγραφή των συμπεριφορών με τη χρήση σύντομων σημειώσεων ή πινάκων.
- Επικοινωνία με τις οικογένειες για την ανταλλαγή παρατηρήσεων και τη συλλογή πληροφοριών για την εικόνα του παιδιού στο σπίτι.
- Συμβουλευτική με ψυχολόγους, λογοθεραπευτές/-τριες ή ειδικούς/-κές παιδαγωγούς, όταν είναι απαραίτητο.

Παράδειγμα καλής πρακτικής:

Κατά τη διάρκεια των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, ένας/μια εκπαιδευτικός παρατηρεί ότι ένα παιδί αγχώνεται όταν αλλάζουν οι ρουτίνες. Ο/Η εκπαιδευτικός εισάγει ένα **οπτικό πρόγραμμα** με εικόνες των καθημερινών δραστηριοτήτων για να βοηθήσει το παιδί να προετοιμαστεί για τις αλλαγές. Με την πάροδο του χρόνου, το παιδί προσαρμόζεται πιο ήρεμα και αρχίζει να συμμετέχει με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση.

Υποστήριξη της ένταξης:

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να δημιουργήσουν τάξεις χωρίς αποκλεισμούς προσφέροντας δομημένες ρουτίνες, προβλέψιμα περιβάλλοντα και σαφή επικοινωνία. Η χρήση απλών οπτικών βοηθημάτων, τραγουδιών και σύντομων, συγκεκριμένων οδηγιών μπορεί να διευκολύνει τις

καθημερινές εργασίες για τα παιδιά που δυσκολεύονται με τις αφηρημένες ή λεκτικές πληροφορίες.

Επικοινωνία με Οικογένειες και Ειδικούς

Η συζήτηση των ανησυχιών σχετικά με την ανάπτυξη ενός παιδιού μπορεί να είναι ευαίσθητο θέμα. Για τον λόγο αυτό, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να προσεγγίζουν τις οικογένειες με ενσυναίσθηση, σεβασμό και παρατηρήσεις βασισμένες σε επιστημονικά δεδομένα.

Παράδειγμα σεναρίου συνομιλίας:

«Παρατηρήσαμε ότι το παιδί σας αποφεύγει συχνά τα ομαδικά παιχνίδια και μερικές φορές επαναλαμβάνει τις ίδιες κινήσεις κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων. Θα θέλαμε να μοιραστούμε αυτές τις παρατηρήσεις μαζί σας και να συζητήσουμε τα πιθανά επόμενα βήματα για την υποστήριξή του».

Βήματα δράσης για την επικοινωνία:

1. Παρουσιάστε τις παρατηρήσεις σας με αντικειμενικότητα και με βάση τα γεγονότα.
2. Προτείνετε μικρές στρατηγικές υποστήριξης στις μονάδες προσχολικής εκπαίδευσης (π.χ. οπτικά βοηθήματα, κοινωνικά παιχνίδια).
3. Προτείνετε να ζητήσετε τη συμβουλή ψυχολόγου, λογοθεραπευτή/-τριας ή συμβουλευτικού κέντρου αν χρειαστεί.
4. Οργανώστε μια συνάντηση παρακολούθησης (follow-up) για να εξετάσετε την πρόοδο και να συζητήσετε νέες παρατηρήσεις.

Πρακτική συμβουλή: Οι γονείς μπορεί να αισθάνονται άγχος ή να υιοθετούν αμυντική στάση όταν συζητούν θέματα που αφορούν την ανάπτυξη του παιδιού τους. Αν δίνουμε έμφαση στον στόχο, δηλαδή να βοηθήσουμε το παιδί να αξιοποιήσει τις δυνατότητές του αντί να του βάζουμε μια «ταμπέλα», οι συζητήσεις μπορούν να γίνουν πιο εποικοδομητικές και θετικές.

Σύνοψη

Η έγκαιρη αναγνώριση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος δεν αφορά μόνο τον εντοπισμό των προκλήσεων, αλλά και την παρατήρηση των **ατομικών δυνατοτήτων**. Πολλά παιδιά με ΔΑΦ διαθέτουν εξαιρετική μνήμη, προσοχή στη λεπτομέρεια ή δημιουργικότητα που μπορούν να εμπλουτίσουν τις ομαδικές δραστηριότητες με την κατάλληλη υποστήριξη.

Οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας μέσω της παρατήρησης, της τεκμηρίωσης, της συνεργασίας με τις οικογένειες και της επικοινωνίας με ειδικούς διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση μιας γέφυρας προς την πρώιμη παρέμβαση και την ένταξη. Με την έγκαιρη δράση τους, οι εκπαιδευτικοί βοηθούν τα παιδιά με ΔΑΦ να συμμετέχουν πληρέστερα στην κοινωνική και εκπαιδευτική ζωή των μονάδων προσχολικής αγωγής θέτοντας τα θεμέλια για τη μελλοντική τους επιτυχία.

Αναφορές

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Link: <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

World Health Organization. (2022). *Autism spectrum disorders*. Geneva: WHO.

Link: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>

Yin, Z., Ding, X., & Wang, Z. (2023). Early autism diagnosis based on path signature and Siamese unsupervised feature compressor. *arXiv*.

Link: <https://arxiv.org/abs/2307.06472>

Early detection for autism spectrum disorder in young children. (2019). *PMC Central*.

Link: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6812305/>

Spotting signs of autism in 3-year-olds: Comparing information from parents and preschool staff. (2019). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(12), 4820–4832.

Link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-018-3821-5>

Winczura, B. (2018). Wczesne rozpoznawanie zaburzeń ze spektrum autyzmu – symptomy ryzyka, diagnoza wstępna, badania przesiewowe. *Ikps*, 22, 55–72.

Link: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_ikps_2018_22_05/1000

Preschool teachers' knowledge, belief, identification skills, and self-efficacy in identifying autism spectrum disorder (ASD): A conceptual framework to identify children with ASD. (2020). *Brain Sciences*, 10(3), 165.

Link: <https://www.mdpi.com/2076-3425/10/3/165>

Κεφάλαιο 3: Δημιουργία Ενταξιακού Περιβάλλοντος Προσχολικής Εκπαίδευσης

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Ένα ενταξιακό περιβάλλον προσχολικής εκπαίδευσης είναι ένα περιβάλλον στο οποίο κάθε παιδί — ανεξάρτητα από τις ικανότητες, το υπόβαθρο ή το μαθησιακό προφίλ του — μπορεί να συμμετέχει, να ανήκει και να μαθαίνει μαζί με τους/τις συμμαθητές/-τριές του. Η ένταξη δεν αφορά τη δημιουργία ξεχωριστών χώρων ή δραστηριοτήτων για παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ), αλλά τον σχεδιασμό καθημερινών ρουτινών και αλληλεπιδράσεων, έτσι ώστε όλα τα παιδιά να έχουν ουσιαστική πρόσβαση σε αυτές.

Οι τάξεις χωρίς αποκλεισμούς βασίζονται σε τρεις αλληλένδετους πυλώνες:

1. Προβλεψιμότητα και Δομή:

Τα παιδιά, ιδιαίτερα αυτά με ΔΑΦ, αναπτύσσονται καλύτερα όταν η μέρα ακολουθεί σαφείς και σταθερές ρουτίνες. Τα οπτικά ερεθίσματα, οι οικείες τελετουργίες και οι σαφώς καθορισμένοι χώροι βοηθούν τα παιδιά να κατανοήσουν τι θα συμβεί στη συνέχεια και τι αναμένεται από αυτά.

2. Προσβασιμότητα και Ευελιξία:

Τα μαθησιακά περιβάλλοντα που επιτρέπουν πολλαπλούς τρόπους συμμετοχής, κίνησης και επικοινωνίας ανταποκρίνονται φυσικά σε διαφορετικές ανάγκες. Για παράδειγμα, η παροχή οπτικών και λεκτικών οδηγιών ή η δυνατότητα των παιδιών να επιλέξουν αν θα καθίσουν σε καρέκλα ή σε μαξιλάρι υποστηρίζει διαφορετικές αισθητηριακές και μαθησιακές προτιμήσεις.

3. Αίσθημα του «Ανήκειν» και Συμμετοχή:

Η πραγματική ένταξη σημαίνει κάτι περισσότερο από τη φυσική παρουσία — σημαίνει ενεργή συμμετοχή και συναισθηματική ασφάλεια. Τα παιδιά αισθάνονται ότι ανήκουν στην ομάδα όταν αναγνωρίζονται τα δυνατά τους σημεία, γίνονται σεβαστές οι διαφορές τους και συμπεριλαμβάνονται σε σημαντικές ομαδικές εμπειρίες.

Σε ένα ίδρυμα ενταξιακής προσχολικής εκπαίδευσης, ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού μετατοπίζεται από την «οργάνωση δραστηριοτήτων» στον σχεδιασμό ευκαιριών συμμετοχής. Αυτό περιλαμβάνει την πρόβλεψη πιθανών εμποδίων (π.χ. αισθητηριακή υπερφόρτωση, ασαφείς μεταβάσεις) και την προληπτική προσαρμογή του περιβάλλοντος για την απομάκρυνσή τους. Στόχος δεν είναι να προσαρμοστούν τα παιδιά στην τάξη, αλλά να προσαρμοστεί η τάξη σε όλα τα παιδιά.

Αυτές οι αρχές βασίζονται στις προσεγγίσεις Θετικής Υποστήριξης Συμπεριφοράς (Positive Behavior Support) που εισήχθησαν στο Αναλυτικό Πρόγραμμα για Εκπαιδευτικούς Προσχολικής Αγωγής και μεταφράζονται σε καθημερινές ρουτίνες της τάξης.

Πρακτικές Στρατηγικές για τη Δημιουργία ενός Ενταξιακού Περιβάλλοντος (Φυσικό, Κοινωνικό, Εκπαιδευτικό και Συνεργατικό)

Τα περιβάλλοντα προσχολικής εκπαίδευσης δημιουργούνται σκόπιμα. Κάθε γωνιά της τάξης, κάθε καθημερινή μετάβαση και κάθε αλληλεπίδραση μπορεί είτε να υποστηρίξει είτε να δυσχεράνει τη συμμετοχή. Στόχος είναι να καταστεί η ένταξη ορατή και πρακτική — κάτι που οι εκπαιδευτικοί κάνουν καθημερινά και όχι μια αφηρημένη ιδέα.

Φυσικό Περιβάλλον — Δημιουργία των Προϋποθέσεων για Συμμετοχή

Μια άρτια δομημένη τάξη προάγει την ηρεμία, την ανεξαρτησία και τη συγκέντρωση. Μικρές αλλαγές στον χώρο μπορούν να κάνουν μεγάλη διαφορά για τα παιδιά με αυτισμό αλλά και για όλα τα παιδιά της ομάδας.

Λίστα ελέγχου για έναν χώρο τάξης χωρίς αποκλεισμούς:

- Σαφώς καθορισμένοι χώροι** για διαφορετικούς τύπους παιχνιδιού και μάθησης (π.χ. κατασκευές, ανάγνωση, εικαστικά, γωνιά ηρεμίας).
- Οπτικές ετικέτες** (φωτογραφίες ή εικονογράμματα) στα ράφια και τα υλικά.
- Οπτικό ημερήσιο πρόγραμμα** αναρτημένο στο ύψος των ματιών των παιδιών και ενημερωμένο ανάλογα με τις ανάγκες.
- Ήσυχη, **χαμηλής διέγερσης ζώνη** διαθέσιμη για αυτορρύθμιση.
- Ρυθμιζόμενος** ή απαλός **φωτισμός** (π.χ. λάμπες, κουρτίνες) για τη μείωση του αισθητηριακού στρες.
- Αθόρυβα υλικά και **επιφάνειες που απορροφούν τον ήχο** (π.χ. χαλιά, τσόχες).
- Ευρύχωροι, τακτοποιημένοι **διάδρομοι** που επιτρέπουν την ελεύθερη κίνηση.

Άμεσες λύσεις όταν προκύπτουν προβλήματα

Κατάσταση	Δοκιμάστε πρώτα αυτό:	Αν αυτό δεν λειτουργήσει:	Αποτρέψτε το την επόμενη φορά:
Το παιδί κρύβεται κάτω από ένα τραπέζι.	Χαμηλώστε τα φώτα, μειώστε τον θόρυβο, δημιουργήστε έναν ήρεμο χώρο.	Μείνετε κοντά του σιωπηλά, αποφύγετε τον συνωστισμό.	Δημιουργήστε μια μικρή «άνετη γωνιά» με απαλό φωτισμό.
Παρουσιάζει υπερδιέγερση κατά τη διάρκεια των μεταβάσεων.	Δώστε μια οπτική αντίστροφη μέτρηση (π.χ. κάρτες 3-2-1).	Προσφέρετε το χέρι σας ή ένα «αντικείμενο μετάβασης».	Διατηρήστε τη συνέπεια και τη σηματοδότηση των μεταβάσεων.
Το παιδί τρέχει γύρω-γύρω στο δωμάτιο.	Οδηγήστε το με ήπιο τρόπο σε ασφαλή περιοχή, χρησιμοποιήστε ήρεμο τόνο.	Ανακατευθύνετε το παιδί σε μια καθορισμένη «ζώνη κίνησης» (π.χ. μίνι τραμπολίνο, στρώμα για διατάσεις)	Ορίστε μια περιοχή κίνησης με οπτικά σημάδια στο δάπεδο.
Το παιδί αναστατώνεται από τον θόρυβο.	Προσφέρετε ακουστικά που μειώνουν τον θόρυβο ή μετακινήστε το σε ήσυχο χώρο.	Μειώστε την ένταση της ομάδας με το σήμα «ήσυχα χέρια» (“quiet hands”).	Προσθέστε χαλιά/επενδύσεις από τσόχα, προειδοποιήστε πριν από δυνατούς ήχους (π.χ. κουδούνι).
Το παιδί συγκρούεται συχνά με άλλα παιδιά.	Μειώστε την ακαταστασία, καθαρίστε τους διαδρόμους.	Δώστε στο παιδί μια «βαριά» εργασία (π.χ. να μεταφέρει τουβλάκια, να σπρώξει ένα καροτσάκι).	Ελέγξτε κάθε εβδομάδα τη διάταξη για συνωστισμό. Σχεδιάστε τη ροή της κυκλοφορίας στον χώρο.
Δυσκολεύεται να βρει υλικά.	Δείξτε με το δάχτυλο ή δείξτε μια εικόνα.	Κρατήστε ορατά μόνο τα απαραίτητα αντικείμενα.	Αποθηκεύστε τα επιπλέον παιχνίδια μακριά από τα μάτια για να περιορίσετε την οπτική υπερφόρτωση.
Το παιδί αποφεύγει ορισμένους χώρους (π.χ. τη γωνιά εικαστικών).	Παρατηρήστε τον φωτισμό/θόρυβο στο σημείο και μειώστε την αισθητηριακή επιβάρυνση.	Παράσχετε μια μικρή φορητή έκδοση της δραστηριότητας.	Προσαρμόστε τα υλικά (π.χ. παχύτερα πινέλα, άοσμη μπογιά).

Κοινωνικό και Συναισθηματικό Περιβάλλον – Δημιουργία Αισθήματος του «Ανήκειν»

Ένα ίδρυμα ενταξιακής προσχολικής εκπαίδευσης δεν είναι απλώς ένας χώρος στον οποίο βρίσκονται όλα τα παιδιά — είναι ένας χώρος στον οποίο κάθε παιδί αισθάνεται ότι ανήκει. Η συναισθηματική ασφάλεια και οι προβλέψιμες κοινωνικές ρουτίνες βοηθούν τα παιδιά να συμμετέχουν με αυτοπεποίθηση και να αναπτύσσουν εμπιστοσύνη στην ομάδα. Για τα παιδιά με

αυτισμό, τα οποία μπορεί να δυσκολεύονται με τις μεταβάσεις, τα κοινωνικά μηνύματα ή την προσοχή της ομάδας, οι σταθερές και γεμάτες σεβασμό σχέσεις είναι μείζονος σημασίας.

Στρατηγικές για την προώθηση του αισθήματος του ανήκειν:

1. Ξεκινήστε και τελειώστε κάθε μέρα με γνωστές τελετουργίες — όπως ένας κύκλος χαιρετισμού το πρωί και ένα τραγούδι αποχαιρετισμού.
2. Χρησιμοποιήστε κάρτες με εικόνες συναισθημάτων για να βοηθήσετε τα παιδιά να αναγνωρίζουν και να κατονομάζουν τα συναισθήματά τους.
3. Καθορίστε σαφείς κοινωνικές προσδοκίες με οπτικές αφίσες κανόνων («Χρησιμοποιούμε απαλά χέρια», «Ακούμε όταν μιλάνε οι άλλοι»).
4. Εναλλάξτε τους ρόλους των βοηθών στην τάξη (π.χ. αρχηγός σειράς, βοηθός σνακ, υπεύθυνος/-νη υλικών) για να δώσετε σε κάθε παιδί μια ορατή αίσθηση συνεισφοράς.
5. Εξασκηθείτε στην εναλλαγή σειράς (turn-taking) και σε παιχνίδια που απαιτούν συνεργασία και όχι ανταγωνισμό.
6. Επαινέστε συγκεκριμένες θετικές συμπεριφορές: «Περίμενες τη σειρά σου — ήσουν πολύ υπομονετικός/-κή!»
7. Χρησιμοποιήστε ήρεμη, επικυρωτική γλώσσα όταν τα συναισθήματα εντείνονται: «Βλέπω ότι είσαι απογοητευμένος/-νη. Ας πάρουμε μια βαθιά ανάσα μαζί».

Παράδειγμα μικρής μελέτης περίπτωσης:

Η Μαρία, 5 ετών, συχνά αποσυρόταν κατά τη διάρκεια των ομαδικών δραστηριοτήτων και κάλυπτε τα αυτιά της όταν άρχιζε η μουσική. Ο/Η παιδαγωγός εισήγαγε έναν οπτικό «μετρητή έντασης» και άφησε τη Μαρία να επιλέξει τη θέση της στον κύκλο. Σταδιακά, η Μαρία άρχισε να συμμετέχει στα τραγούδια χτυπώντας απαλά ένα τύμπανο. Ο/Η παιδαγωγός δίνοντας στη Μαρία μια προβλέψιμη δομή και επιλογή τη βοήθησε να νιώσει ασφαλής και να ενταχθεί στην ομαδική δραστηριότητα.

Γρήγορες ιδέες για στιγμές κοινωνικής ένταξης

Στόχος	Δοκιμάστε στην τάξη σας:	Διάρκεια
Δημιουργήστε καθημερινή σύνδεση.	«Επιλογή χαιρετισμού» κατά την άφιξη το πρωί: χειραψία, χαιρετισμός με το χέρι ή χαμόγελο.	5 λεπτά
Ενθαρρύνετε την ομαδική εργασία.	«Παιχνίδια βοήθειας» σε μικρές ομάδες (δύο παιδιά μεταφέρουν μαζί ένα καλάθι).	10 λεπτά
Εξασκήστε την ενσυναίσθηση.	«Πίνακας καλοσύνης» – τα παιδιά ζωγραφίζουν μια καλή πράξη που έκαναν για έναν/μια φίλο/-λη.	Ανακατεύθυνση σε μια καθορισμένη «ζώνη κίνησης» (π.χ. μίνι τραμπολίνο, στρώμα για διατάσεις).
Ενισχύστε την κοινότητα.	Εβδομαδιαίος «κύκλος εορτασμού» – όλοι/-λες μοιράζονται μια επιτυχία.	10 λεπτά

Εκπαιδευτικό Περιβάλλον – Διασφάλιση της Πρόσβασης Όλων στη Μάθηση

Οι τάξεις χωρίς αποκλεισμούς αναγνωρίζουν ότι τα παιδιά μαθαίνουν και επικοινωνούν με διαφορετικούς τρόπους. Για πολλά παιδιά με αυτισμό, μικρές προσαρμογές στον τρόπο

παρουσίασης των οδηγιών, των υλικών και των ομαδικών δραστηριοτήτων μπορούν να μετατρέψουν την απογοήτευση σε συμμετοχή. Στόχος δεν είναι να δημιουργηθούν ξεχωριστά μαθήματα, αλλά να καταστεί η κοινή μάθηση προσβάσιμη σε όλους/-λες.

Βασικές στρατηγικές για ευέλικτη διδασκαλία

- Δώστε σύντομες, σαφείς οδηγίες χρησιμοποιώντας τόσο λέξεις όσο και χειρονομίες (π.χ. δείξτε με το δάχτυλο, δείξτε μια εικόνα).
- Αφήστε επιπλέον χρόνο επεξεργασίας μετά την παροχή οδηγιών — μετρήστε σιωπηλά μέχρι το πέντε πριν επαναλάβετε.
- Χρησιμοποιήστε οπτική υποστήριξη για τις δραστηριότητες (π.χ. κάρτες με εικόνες, βήματα με χρωματική κωδικοποίηση, πίνακες «Πρώτα-Μετά»).
- Ενσωματώστε τη λήψη αποφάσεων στις καθημερινές ρουτίνες (π.χ. «Θέλεις να ξεκινήσεις με τη ζωγραφική ή με τα παζλ;»).
- Προσφέρετε εναλλακτικούς τρόπους ανταπόκρισης, π.χ. δείχνοντας, παρουσιάζοντας ή χρησιμοποιώντας μια εικόνα αντί να μιλάτε.
- Κάντε διαλείμματα για κίνηση μεταξύ των καθιστικών δραστηριοτήτων για να διατηρήσετε την συγκέντρωση και τη ρύθμιση.
- Εισαγάγετε πολυαισθητηριακά υλικά (π.χ. γράμματα με ανάγλυφη υφή, δίσκους με άμμο, αντικείμενα λεπτής κινητικότητας/manipulatives) για να ενισχύσετε τη συμμετοχή.

Πρόκληση	Δοκιμάστε πρώτα αυτό:	Αν αυτό δεν λειτουργήσει:	Αποτρέψτε το την επόμενη φορά:
Το παιδί αγνοεί τις οδηγίες.	Απλουστεύστε τη φράση και δείξτε την πράξη.	Συνδυάστε τις λέξεις με ένα οπτικό στοιχείο (π.χ. φωτογραφία ή χειρονομία).	Κρατήστε μια μικρή οπτική «κάρτα οδηγιών» κοντά σας για επανάληψη.
Το παιδί χάνει την προσοχή του κατά τη διάρκεια της ομαδικής δραστηριότητας.	Προσφέρετέ του ένα αντικείμενο για να απασχολεί τα χέρια του (fidget) ή μια επιλογή καθίσματος (π.χ. μαξιλάρι, σκαμπό ισοροπίας).	Μετακινήστε το παιδί πιο κοντά στον/στην παιδαγωγό ή στον οπτικό πίνακα.	Συντομεύστε τη δραστηριότητα, εναλλάξτε εργασίες υψηλής και χαμηλής ενέργειας.
Το παιδί εστιάζει σε ένα παιχνίδι ή θέμα.	Χρησιμοποιήστε το ενδιαφέρον του ως σημείο εκκίνησης («Ας μετρήσουμε τα αυτοκινητάκια σου»).	Ρυθμίστε ένα οπτικό χρονόμετρο για την εναλλαγή σειράς.	Ενσωματώστε τα ενδιαφέροντα του παιδιού στους μαθησιακούς στόχους.
Το παιδί αντιστέκεται στις μεταβάσεις.	Δώστε οπτική αντίστροφη μέτρηση ή μουσικό σύνθημα.	Προσφέρετε μια «κάρτα μετάβασης» που μπορεί να κρατήσει.	Διατηρήστε τα συνθήματα μετάβασης σταθερά καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας.

Το παιδί δυσκολεύεται να παρακολουθήσει την αφήγηση ιστοριών.	Χρησιμοποιήστε βοηθήματα (props), μαριονέτες ή φωτογραφίες.	Κάντε σύντομες ερωτήσεις πρόβλεψης («Τι θα συμβεί στη συνέχεια;»).	Ετοιμάστε ένα καλάθι με ιστορίες για να τις ξαναπείτε μετά.
Το παιδί αποφεύγει τις λεπτές κινητικές δεξιότητες (π.χ. κοπή, ζωγραφική).	Προσφέρετε προσαρμοσμένα εργαλεία (π.χ. παχύτερα μολύβια, ψαλίδια με ελατήριο).	Μειώστε τη διάρκεια των εργασιών και παράσχετε καθοδήγηση με το χέρι.	Ενσωματώστε καθημερινή προθέρμανση των κινητικών λειτουργιών (π.χ. πλαστελίνη, μπαλάκι συμπίεσης/αντιστρές).

Λίστα ελέγχου: «Έκανα αυτό το μάθημα προσβάσιμο για όλους/-λες;»

- Χρησιμοποίησα οπτικές και λεκτικές οδηγίες.
- Προσέφερα επιλογές στο πλαίσιο της δραστηριότητας.
- Επαλήθευσα την κατανόηση με χειρονομίες ή οπτικά βοηθήματα.
- Προγραμμάτισα τουλάχιστον ένα διάλειμμα για κίνηση ή αισθητηριακό διάλειμμα.
- Επέτρεψα εναλλακτικές μορφές συμμετοχής (π.χ. δείξιμο με το δάχτυλο, επίδειξη).
- Ολοκλήρωσα τη δραστηριότητα με θετική ενίσχυση ή έπαινο.

Συνεργατικό Περιβάλλον – Συνεργασία με Οικογένειες και Προσωπικό

Η δημιουργία ενός ενταξιακού περιβάλλοντος προσχολικής εκπαίδευσης είναι μια κοινή ευθύνη. Όταν οι εκπαιδευτικοί, οι βοηθοί και οι οικογένειες συνεργάζονται, τα παιδιά βιώνουν συνέπεια, εμπιστοσύνη και ομαλότερες μεταβάσεις μεταξύ σπιτιού και σχολείου. Οι οικογένειες γνωρίζουν καλύτερα τα παιδιά τους και οι απόψεις τους είναι απαραίτητες για την προσαρμογή των πρακτικών της τάξης στις ατομικές ανάγκες.

Πρακτικά βήματα για τη συνεργασία:

- Επικοινωνήστε τακτικά με τις οικογένειες σχετικά με το τι λειτουργεί — ακόμα και σύντομα καθημερινά σημειώματα ή φωτογραφίες βοηθούν.
- Ρωτήστε τους γονείς για τα ενδιαφέροντα, τους παράγοντες που προκαλούν άγχος και τις στρατηγικές ηρεμίας του παιδιού και ενσωματώστε τα στον προγραμματισμό της τάξης σας.
- Χρησιμοποιήστε απλή, θετική γλώσσα όταν συζητάτε την πρόοδο:
- «Σήμερα, η Άννα συμμετείχε στον κύκλο για πέντε λεπτά περισσότερο!»
- Συμπεριλάβετε τους/τις βοηθούς της τάξης στον προγραμματισμό και την ανατροφοδότηση — συμφωνήστε σε κοινά συνθήματα, λεξιλόγιο και προσδοκίες.
- Διοργανώστε σύντομες εβδομαδιαίες συναντήσεις της ομάδας για να προσδιορίσετε τι βοήθησε κάθε παιδί να αισθανθεί επιτυχημένο.
- Ευθυγραμμίστε τις στρατηγικές μεταξύ σπιτιού και μονάδας προσχολικής εκπαίδευσης όποτε είναι δυνατόν (π.χ. χρησιμοποιώντας το ίδιο οπτικό πρόγραμμα ή κάρτες «Πρώτα-Μετά»).

Εργαλεία γρήγορης επικοινωνίας

Εργαλείο	Σκοπός	Τρόπος Χρήσης
Καθημερινό σημείωμα ή φωτογραφία	Να μοιραστείτε μια θετική στιγμή.	«Σήμερα χορέψαμε το αγαπημένο τραγούδι του Λουκά!»
Φόρμα «Τι λειτούργησε σήμερα»	Να προσδιορίσετε αποτελεσματικές στρατηγικές.	Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει ένα σύντομο παράδειγμα και οι γονείς προσθέτουν τη δική τους σημείωση στο σπίτι.
Τετράδιο επικοινωνίας	Να συνδέσετε το σπίτι με το σχολείο.	Ο/Η εκπαιδευτικός κρατά σύντομες, αντικειμενικές σημειώσεις — αποφεύγει τις μακροσκελείς αναφορές.
Κοινά οπτικά βοηθήματα	Να προωθήσετε τη συνέπεια.	Ο/Η εκπαιδευτικός εκτυπώνει ή στέλνει μέσω email τα ίδια οπτικά βοηθήματα που χρησιμοποιούνται στο σχολείο, ώστε οι οικογένειες να τα εφαρμόσουν στο σπίτι.

Η ένταξη είναι πιο αποτελεσματική όταν οι εκπαιδευτικοί, οι βοηθοί και οι οικογένειες μοιράζονται μια συνεπή προσέγγιση.

Σύνοψη

Ένα ενταξιακό περιβάλλον προσχολικής εκπαίδευσης χτίζεται βήμα-βήμα — μέσω της δομής, της ενσυναίσθησης και της ομαδικής εργασίας.

- Ένας καλά οργανωμένος φυσικός χώρος βοηθά τα παιδιά να προβλέπουν τι θα συμβεί στη συνέχεια.
- Ένα θετικό κοινωνικό κλίμα ενθαρρύνει κάθε παιδί να νιώθει ότι το βλέπουν και το εκτιμούν.
- Η ευέλικτη διδασκαλία επιτρέπει σε διαφορετικούς/-κές μαθητές/-τριες να συμμετέχουν σε κοινές εμπειρίες.
- Η συνεργασία με συναδέλφους και οικογένειες διασφαλίζει ότι η υποστήριξη είναι συνεπής σε όλα τα περιβάλλοντα.
- Κάθε προσαρμογή, όσο μικρή και αν είναι, μπορεί να κάνει την τάξη πιο προσβάσιμη και ευχάριστη για όλα τα παιδιά.

Αυτοαξιολόγηση για Εκπαιδευτικούς

Σκεφτείτε την τρέχουσα πρακτική σας σημειώνοντας ✓ = Ναι, ? = Εν Μέρει, X = Όχι Ακόμα

Δήλωση	✓	?	X
Οι χώροι της τάξης μου είναι σαφώς καθορισμένοι και έχουν οπτική σήμανση.			

Χρησιμοποιώ οπτικά βοηθήματα για τις καθημερινές ρουτίνες και τις μεταβάσεις.

Κάθε παιδί έχει πρόσβαση σε έναν χώρο ηρεμίας ή ησυχίας.

Προσαρμόζω την επικοινωνία στις ανάγκες κάθε παιδιού.

Προσφέρω επιλογές για να υποστηρίξω την αυτονομία και να μειώσω την απογοήτευση.

Ανταλλάσσω τακτικά πληροφορίες με τις οικογένειες και τους/τις βοηθούς.

Πρόσθετοι Πόροι

Sun Prairie Area School District. (2018). Meaningful inclusion in early childhood [Βίντεο]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=a2wJqDw9B68>

Office of Head Start. (2024). Effective practices for creating inclusive early childhood settings [Βίντεο]. HeadStart.gov. <https://headstart.gov/children-disabilities/article/early-childhood-inclusion-video>

Enabling Education Network (EENET). (n.d.). Inclusive early childhood education training videos and manuals. <https://www.eenet.org.uk/inclusive-early-childhood-education-training-videos/>

The Teaching Channel. (2023). Creating an inclusive early childhood classroom [Βίντεο]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=maB72pXWnnw>

Building Inclusive Classrooms. (2023). Building inclusive classrooms from the start [Podcast]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=AZRWZLhiEjU>

Southern Connecticut State University ASD Center. (n.d.). Successful strategies for teaching students with autism [Σειρά βίντεο επαγγελματικής ανάπτυξης]. <https://www.southernct.edu/asd-center/Video-and-Asynchronous-Programs/training>

Center for Inclusive Child Care. (2023). Inclusion matters: Using visual supports in early childhood programs (Part 1) [Podcast]. <https://www.inclusivechildcare.org/podcast-inclusion-matters/using-visual-supports-early-childhood-programs-part-one>

Berlin Cosmopolitan School. (2025). Podcasts on inclusion and language learning in early childhood. YouTube. <https://www.cosmopolitanschool.de/en/general/now-on-youtube-bcs-launches-two-inspiring-podcasts-on-inclusion-and-language-learning-in-early-childhood/>

National Association for the Education of Young Children (NAEYC). (2021). Individuality and inclusive practices for early childhood. *Young Children*, 76(5).

<https://www.naeyc.org/resources/pubs/yc/winter2021/inclusive-practices>

University of Connecticut Center for Excellence in Developmental Disabilities. (2014). Inclusive early childhood education webinar series [Λίστα αναπαραγωγής βίντεο]. YouTube.

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLSy9dG4ld1oRa8ukh8GZy9FaMhap6dMGi>

Αναφορές

Autism Speaks. (2018). Autism and challenging behaviours: Strategies and support. Autism Speaks. <https://www.autismspeaks.org/tool-kit/challenging-behaviors-tool-kit>

Hume, K., Odom, S. L., Steinbrenner, J. R., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., & Savage, M. N. (2020). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism. Frank Porter Graham Child Development Institute, University of North Carolina at Chapel Hill. <https://doi.org/10.17615/j8vh-we54>

Koegel, L. K., Vernon, T., Koegel, R. L., Koegel, B. L., & Paullin, A. W. (2012). Improving social engagement and initiations between children with autism spectrum disorder and their peers in inclusive settings. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 14(4), 220–227. <https://doi.org/10.1177/1098300712437042>

Maggin, D. M., Wehby, J. H., Partin, T. C. M., Robertson, R., & Oliver, R. M. (2011). A meta-analysis of school-based behavioral interventions for students with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(4), 1059–1068. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.11.008>

Sterrett, K., Shire, S., & Kasari, C. (2017). Peer relationships among children with ASD: Interventions targeting social acceptance, friendships, and peer networks. *International Review of Research in Developmental Disabilities*, 52, 37–74. <https://doi.org/10.1016/bs.irrdd.2017.07.006>

UNESCO. (2017). A guide for ensuring inclusion and equity in education. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>

ZERO TO THREE. (2022). Creating belonging in early learning settings. ZERO TO THREE. <https://www.zerotothree.org/resource/creating-belonging-in-early-learning-settings/>

Κεφάλαιο 4: Διαφοροποιημένη και Ευέλικτη Διδασκαλία

Κατανόηση της Μεταβλητότητας της Μάθησης στα Παιδιά με Αυτισμό

Κάθε παιδί με αυτισμό μαθαίνει με διαφορετικό τρόπο. Η κατανόηση της μεταβλητότητας της μάθησης σημαίνει την αναγνώριση ότι η ανάπτυξη, τα δυνατά σημεία και οι προκλήσεις στο φάσμα του αυτισμού είναι άκρως ατομική υπόθεση. Ο αυτισμός δεν είναι ένα γραμμικό συνεχές από «ήπιο» έως «σοβαρό», αλλά αντικατοπτρίζει ένα μωσαϊκό δεξιοτήτων που μπορεί να ποικίλλει σε τομείς όπως η επικοινωνία, η κοινωνική αλληλεπίδραση, η αισθητηριακή επεξεργασία και η εκτελεστική λειτουργία (Pellicano & Burr, 2022). Ένα παιδί μπορεί να παρουσιάζει προηγμένες ικανότητες σε έναν τομέα (π.χ. οπτική μνήμη) και να χρειάζεται σημαντική υποστήριξη σε έναν άλλο (π.χ. κοινωνική ευελιξία).

Οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε ενταξιακές δομές προσχολικής εκπαίδευσης πρέπει επομένως

να απομακρυνθούν από την ενιαία διδασκαλία. Αντ' αυτού, η παρατήρηση και η ανταποκρισιμότητα είναι βασικά στοιχεία. Η μεταβλητότητα δεν συνεπάγεται έλλειμμα, αλλά διαφορά — και η ευέλικτη διδασκαλία αναγνωρίζει ότι οι διαφορές είναι φυσικές και πολύτιμες σε κάθε μαθησιακή κοινότητα (Prizant, 2015).

Αν παρατηρήσετε το X → Δοκιμάστε το Y (Όταν παρατηρείτε ότι μια στρατηγική δεν είναι αποτελεσματική με ένα παιδί με αυτισμό, συνιστάται να δοκιμάσετε μια εναλλακτική προσέγγιση. Η ευελιξία και η προθυμία για προσαρμογή των παρεμβάσεων μπορούν να βελτιώσουν σημαντικά τα αποτελέσματα).

Παρατηρήσιμη κατάσταση	Πιθανή αιτία	Άμεση ανταπόκριση
Ένα παιδί αποφεύγει να συμμετέχει σε ομαδικές δραστηριότητες.	Αισθητηριακή ή κοινωνική υπερφόρτωση	Προσφέρετε μια εναλλακτική επιλογή σιωπηλής συμμετοχής (π.χ. να καθίσει λίγο πιο μακριά, να κρατήσει ένα οικείο αντικείμενο).
Ένα παιδί εστιάζει επανειλημμένα σε μία δραστηριότητα.	Περιορισμένα ενδιαφέροντα ή ανάγκη για προβλεψιμότητα	Ενσωματώστε το ενδιαφέρον αυτό σε άλλους τομείς μάθησης για να διευρύνετε τη συμμετοχή του.
Ένα παιδί αντιστέκεται στις μεταβάσεις.	Δυσκολία με την αβεβαιότητα	Χρησιμοποιήστε οπτικά χρονόμετρα, παρουσιάστε την επόμενη δραστηριότητα με εικόνες και διατηρήστε τις ρουτίνες.
Ένα παιδί επαναλαμβάνει τα λόγια σας αντί να απαντά.	Ηχολαλία ως προσπάθεια επικοινωνίας	Δείξτε σύντομες, λειτουργικές φράσεις και επαινέστε την προσπάθεια για αλληλεπίδραση.

Γρήγορη λίστα ελέγχου για τον εντοπισμό δυνατών σημείων και προκλήσεων:

- Παρατηρήστε το παιδί τόσο κατά τη διάρκεια του οργανωμένου όσο και του ελεύθερου παιχνιδιού.
- Σημειώστε τι τραβάει πιο εύκολα την προσοχή του παιδιού.
- Προσδιορίστε τα προτιμώμενα αισθητηριακά κανάλια (π.χ. οπτικά, ακουστικά, απτικά).
- Καταγράψτε τους παράγοντες που προκαλούν δυσφορία ή αποσύνδεση. Βασιστείτε στις καταγραφές των παρατηρήσεων.
- Σκεφτείτε κάθε εβδομάδα: Ποιες προσαρμογές βοήθησαν; Ποιες καταστάσεις εξακολουθούν να είναι δύσκολες;

Ευέλικτες Μέθοδοι Διδασκαλίας

Η ευελιξία στη διδασκαλία σημαίνει την προσφορά πολλαπλών διαδρομών προς τον ίδιο μαθησιακό στόχο προσαρμόζοντας το περιεχόμενο, τα υλικά και τους τρόπους συμμετοχής έτσι ώστε κάθε παιδί — συμπεριλαμβανομένων των παιδιών με ΔΑΦ — να έχει ουσιαστική πρόσβαση στη μάθηση (Losberg, 2024). Η αρχή αυτή ευθυγραμμίζεται με τις συστάσεις του Καθολικού Σχεδιασμού για τη Μάθηση (Universal Design for Learning-UDL) και του Ευρωπαϊκού Φορέα για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση (2022).

Οπτική Πλαισίωση (Visual Scaffolding)

- Παρουσιάστε τις οδηγίες με λόγια και εικόνες.
- Χρησιμοποιήστε σταθερά σύμβολα ή πραγματικές φωτογραφίες για τις ρουτίνες της τάξης.

- Τοποθετήστε πίνακες «Πρώτα – Μετά» για να αποσαφηνίσετε τη σειρά (π.χ. πρώτα μάζεμα → μετά ώρα για παραμύθι).
- Ενθαρρύνετε τα παιδιά να ανατρέχουν στα οπτικά βοηθήματα μόνα τους.
- Παράδειγμα: Κατά τη διάρκεια μιας ομαδικής δραστηριότητας εικαστικών, δείξτε φωτογραφίες από κάθε βήμα αντί να το περιγράφετε μόνο με λόγια. Αυτό μειώνει το άγχος και αυξάνει την αυτονομία.

Μάθηση Βασισμένη στην Επιλογή (Choice-Based Learning)

- Προσφέρετε περιορισμένες επιλογές (π.χ. δύο εργασίες, δύο ρόλους ή δύο υλικά) αντί για απεριόριστη ελευθερία. Αν διαπιστώσετε ότι ο/η μαθητής/-τρια δυσκολεύεται να επιλέξει, μπορείτε να του/της παρουσιάσετε δύο επιλογές, μία που του/της αρέσει και μία που δεν του/της αρέσει, ώστε να αρχίσει να εργάζεται για τη λήψη αποφάσεων παρέχοντάς του/της παράλληλα υποστήριξη.
- Ενισχύστε την ιδέα ότι όλες οι επιλογές οδηγούν στην επιτυχία («Θα ήθελες να ζωγραφίσεις με πινέλα ή με σφουγγάρι;»).
- Επιβραβεύστε τις αποφάσεις για να ενισχύσετε την αυτενέργεια.

Καθολικός Σχεδιασμός για τη Μάθηση (UDL) στην Προσχολική Εκπαίδευση

- Εμπλοκή: Δημιουργήστε χώρους φιλικούς προς τις αισθήσεις και δραστηριότητες σε μικρές ομάδες.
- Αναπαράσταση: Χρησιμοποιήστε τραγούδια, οπτικά μέσα και χειρονομίες ταυτόχρονα.
- Έκφραση: Επιτρέψτε στα παιδιά να δείξουν την κατανόησή τους μέσω της ζωγραφικής, της κίνησης ή της τακτοποίησης αντικειμένων.
- Πρακτική συμβουλή: Σχεδιάστε κάθε δραστηριότητα με βάση την προσέγγιση UDL: Πώς μπορεί αυτό να βιωθεί μέσω της όρασης, της ακοής και της αφής; Μπορούν τα παιδιά να απαντήσουν με περισσότερους από έναν τρόπους;

Υποστήριξη Με τη Μεσολάβηση Συνομηλίκων (Peer-Mediated Support)

- Εντοπίστε συμμαθητές/-τριες με ενσυναίσθηση ως συνεργάτες/-τιδες μάθησης.
- Δείξτε πρότυπα κοινωνικών ανταλλαγών (π.χ. χαιρετισμός, μοίρασμα, αίτημα για βοήθεια).
- Ενισχύστε τους/τις συμμαθητές/-τριες με συμπεριφορές που προάγουν την ένταξη.
- Εναλλάξτε τους ρόλους, ώστε όλα τα παιδιά να βιώσουν τον ρόλο του/της βοηθού και του/της μαθητή/-τριας.
- Παράδειγμα: Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού με τουβλάκια, δημιουργήστε ζευγάρια παιδιών με στρατηγικό τρόπο: ένα με ισχυρές λεκτικές δεξιότητες και ένα άλλο με ισχυρές οπτικοχωρικές ικανότητες.

Πίνακας Γρήγορης Αναφοράς – Επιλογή Στρατηγικής

Ανάγκες της τάξης	Προτεινόμενη ευέλικτη προσέγγιση
Δυσκολία στην κατανόηση οδηγιών	Οπτικά βοηθήματα
Χαμηλό κίνητρο ή μειωμένη προσοχή	Μάθηση βασισμένη στην επιλογή
Διαφορετικές αισθητηριακές προτιμήσεις	Προσαρμογές αναπαράστασης UDL

Περιορισμένη κοινωνική συμμετοχή	Υποστήριξη με τη μεσολάβηση συνομηλίκων
----------------------------------	---

Αξιολογήστε την Πρακτική Σας – Λίστα Ελέγχου Αυτοαναστοχασμού

Χρησιμοποιήστε αυτό το σύντομο εργαλείο στο τέλος κάθε εβδομάδας για να αξιολογήσετε και να σχεδιάσετε τα επόμενα βήματα.

Δήλωση	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά
Προσαρμόζω την ίδια δραστηριότητα με πολλούς τρόπους για διαφορετικούς/-κές μαθητές/-τριες.			
Παρατηρώ και καταγράφω τους προτιμώμενους τρόπους μάθησης κάθε παιδιού.			
Χρησιμοποιώ οπτικά βοηθήματα με συνέπεια για να διευκολύνω την κατανόηση.			
Εμπλέκω σκόπιμα τους/τις συμμαθητές/-τριες των παιδιών για να προωθήσω την ένταξη.			
Σκέφτομαι τι λειτούργησε και σχεδιάζω μια βελτίωση.			

Σύνοψη

Αυτό το κεφάλαιο εξετάζει πώς οι εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής μπορούν να ανταποκριθούν στα διαφορετικά μαθησιακά προφίλ των παιδιών με αυτισμό μέσω της διαφοροποιημένης και ευέλικτης διδασκαλίας. Επισημαίνει ότι κάθε παιδί στο φάσμα έχει μοναδικά δυνατά σημεία και προκλήσεις, που απαιτούν προσαρμοσμένη διδασκαλία και όχι μια σταθερή μέθοδο. Το κεφάλαιο παρουσιάζει πρακτικές στρατηγικές, όπως η οπτική πλαισίωση, η μάθηση βάσει επιλογής, ο Καθολικός Σχεδιασμός για τη Μάθηση (UDL) και η υποστήριξη με τη μεσολάβηση συνομηλίκων. Οι εν λόγω προσεγγίσεις επιτρέπουν πολλαπλές διαδρομές για την επίτευξη κοινών μαθησιακών στόχων ενισχύοντας τη συμμετοχή και την ένταξη. Περιλαμβάνει επίσης μια λίστα ελέγχου αυτοαναστοχασμού («Αξιολογήστε την Πρακτική Σας») που βοηθά τους/τις εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν και να βελτιώσουν την ευελιξία τους στην καθημερινή πρακτική. Συνολικά, το κεφάλαιο προωθεί μια ανταποκριτική προσέγγιση βασισμένη στα δυνατά σημεία, η οποία ωφελεί όλα τα παιδιά σε ενταξιακές δομές προσχολικής αγωγής.

Πρόσθετοι Πόροι

CAST (2022). Universal Design for Learning Guidelines. Πρακτικό πλαίσιο για τον σχεδιασμό μαθημάτων χωρίς αποκλεισμούς που προσαρμόζονται σε ποικίλα μαθησιακά προφίλ.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2022). Key Principles for Inclusive Early Childhood Education. Παρέχει ευρωπαϊκές κατευθυντήριες οδηγίες πολιτικής και πραγματικά παραδείγματα από την ενταξιακή προσχολική εκπαίδευση.

<https://www.european-agency.org/activities/key-principles>

Autistica UK (2021). Understanding Sensory Differences. Προσβάσιμος διαδικτυακός πόρος που εξηγεί τα αισθητηριακά προφίλ και τις προσαρμογές στην τάξη. <https://www.autistica.org.uk/what-is-autism/anxiety-and-autism-hub/sensory-differences>

Prizant, B. (2015). Uniquely Human: A Different Way of Seeing Autism. Υπογραμμίζει τις προοπτικές που βασίζονται στα δυνατά σημεία και είναι πολύτιμες για τους/τις εκπαιδευτικούς.
[https://www.amas.hk/pdf/shijianshenxue/5/1421\)Uniquely%20Human%20A%20Different%20Way%20of%20Seeing%20Autism%20\(Barry%20M.%20Prizant\)%20.pdf](https://www.amas.hk/pdf/shijianshenxue/5/1421)Uniquely%20Human%20A%20Different%20Way%20of%20Seeing%20Autism%20(Barry%20M.%20Prizant)%20.pdf)

National Autistic Society (UK). Education Resources for Early Years. Προσφέρει πρακτικά οπτικά βοηθήματα, λίστες ελέγχου και εκπαίδευση για το προσωπικό προσχολικής εκπαίδευσης.
https://neurodivergencewales.org/wp-content/uploads/2020/08/A-Guide-for-Early-Years-Settings_Eng.pdf

The Hanen Centre (2020). Learning Language and Loving It. Στρατηγικές βασισμένες σε επιστημονικά δεδομένα για την προώθηση της επικοινωνίας σε τάξεις χωρίς αποκλεισμούς.
<https://www.hanen.org/programs/learning-language-and-loving-it>

World Health Organization (2021). Autism: Key Facts. Συνοπτική περίληψη των παγκόσμιων προοπτικών για την υποστήριξη και την ένταξη των ατόμων με αυτισμό.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>

Αναφορές

CAST. (2022). Universal Design for Learning guidelines, version 3.0. Wakefield, MA: Author.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2022). Key principles for inclusive early childhood education. Brussels: European Commission.

Losberg, J. (2024). *Inclusive pedagogy through the lens of primary teachers: supporting children with autism spectrum disorder in mainstream settings. International Journal of Inclusive Education*, 28(3), 353-370. <https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1946722>

Pellicano, E., & Burr, D. (2022). Reconceptualising autism: From deficit to difference. *Nature Reviews Neuroscience*, 23(1), 1–14.

Prizant, B. (2015). *Uniquely human: A different way of seeing autism*. New York: Simon & Schuster.

The Hanen Centre. (2020). *Learning language and loving it: A guide to promoting children's social, language and literacy development in early childhood settings* (3rd ed.). Toronto: Author.

World Health Organization. (2021). *Autism spectrum disorders: Key facts*

Κεφάλαιο 5: Υποστήριξη της Ανάπτυξης Κοινωνικών Δεξιοτήτων και Σχέσεων με Συνομήλικα Άτομα

Κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΑΦ και προκλήσεις

Η κοινωνική ανάπτυξη είναι ένας θεμελιώδης πυλώνας κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (ηλικίες 0-6 ετών). Έρευνες υπογραμμίζουν ότι τα παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) παρουσιάζουν από νωρίς δυσκολίες τόσο στη λεκτική όσο και στη μη λεκτική επικοινωνία και στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Βασικά χαρακτηριστικά της ΔΑΦ, όπως η **περιορισμένη βλεμματική επαφή, το εξαιρετικά περιορισμένο παιχνίδι ή τα στενά εστιασμένα ενδιαφέροντα**, εμποδίζουν άμεσα τις αλληλεπιδράσεις με συνομηλικούς/-κες.

Σύμφωνα με ορισμένες μελέτες, η έλλειψη κοινωνικής αλληλεπίδρασης μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων (π.χ. κοινή προσοχή, λειτουργικό παιχνίδι) και όχι στην έλλειψη

κοινωνικής επιθυμίας. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό εσείς, ως εκπαιδευτικοί, να κατανοήσετε τις διαφορές και τις προκλήσεις της κοινωνικής επικοινωνίας και, στη συνέχεια, να προσδιορίσετε αποτελεσματικές στρατηγικές για την ενίσχυση της κοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΑΦ (Sterrett et al., 2017). Ο τελικός στόχος πρέπει πάντα να είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος μάθησης με περισσότερο σεβασμό και χωρίς αποκλεισμούς για όλους/-λες τους/τις μαθητές/-τριες.

Δεν μπορεί ή δεν θέλει να συμμετάσχει;

Ας κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα σε ένα παιδί που επιλέγει να μην συμμετέχει κοινωνικά και ενός παιδιού που δεν έχει τις δεξιότητες ή την κατανόηση για να το κάνει.

Δείτε τον παρακάτω πίνακα, ο οποίος παρουσιάζει μερικά παραδείγματα παρατηρούμενης συμπεριφοράς ενός παιδιού με ΔΑΦ, μια πιθανή αιτία και μια πιθανή αντίδραση από εσάς, ως εκπαιδευτικό.

Παρατηρούμενη συμπεριφορά (φαίνεται ότι «δεν θέλει»)	Πιθανή υποκείμενη αιτία (πιθανότητα «δεν μπορεί» – έλλειμμα δεξιοτήτων)	Συνιστώμενη αντίδραση
Αρνείται να κάνει τη μετάβαση, όταν του ζητείται, από το ελεύθερο παιχνίδι στην ώρα του κύκλου.	Δεν διαθέτει τη γνωστική ευελιξία ή την ταχύτητα επεξεργασίας για να σταματήσει.	Χρησιμοποιήστε ένα οπτικό χρονόμετρο αντίστροφης μέτρησης ή ένα «αντικείμενο μετάβασης» (ένα μικρό παιχνίδι που μπορεί να κρατάει) για υποστήριξη. Συνεχίστε με μια συγκεκριμένη προειδοποίηση: «Σε 2 λεπτά, θα διαβάσουμε ένα βιβλίο».
Διακόπτει συνεχώς τους/τις συμμαθητές/-τριές του κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης, χωρίς να περιμένει παύση στον διάλογο.	Δεν διαθέτει τη δεξιότητα αναγνώρισης των συνθημάτων (να αναγνωρίζει πότε κάποιος έχει τελειώσει την ομιλία του, π.χ. χαμήλωμα του τόνου της φωνής, αλλαγή του βλέμματος).	Διδάξτε ένα οπτικό σύνθημα όπως το σήμα « χέρι αναμονής » ή χρησιμοποιήστε ένα « ραβδί ομιλίας » κατά τη διάρκεια της ομαδικής δραστηριότητας για να ορίσετε με σαφήνεια ποιος έχει σειρά να μιλήσει.
Παίζει κοντά στους/στις συμμαθητές/-τριές του, αλλά ποτέ δεν παίρνει την πρωτοβουλία να παίξει ούτε δέχεται προσκλήσεις για παιχνίδι δείχνοντας αδιάφορο ή αποφεύγοντας τη βλεμματική επαφή.	Δεν διαθέτει το σενάριο κοινωνικής έναρξης (π.χ. «Τι φτιάχνεις?»).	Καθοδηγήστε τον/τη συμμαθητή/-ριά του με μια συγκεκριμένη ερώτηση: « Πρώτα τη Μάγια αν χρειάζεται το μπλε τουβλάκι ».
Δεν ανταποκρίνεται όταν ο/η δάσκαλος φωνάζει το όνομά του από την άλλη άκρη της αίθουσας.	Δυσκολία στην ακουστική επεξεργασία (δυσκολία στο να ξεχωρίσει το όνομά του από τον θόρυβο του περιβάλλοντος) ή στην κοινή προσοχή (δυσκολία στο να μετατοπίσει την προσοχή του από μια δραστηριότητα που	Πλησιάστε το παιδί, αγγίξτε ελαφρά τον ώμο του και χρησιμοποιήστε το όνομά του. Χρησιμοποιήστε ένα οπτικό σύνθημα (όπως μια χειρονομία « κόλλα το! ») για να τραβήξετε την προσοχή του πριν μιλήσετε.

το απορροφά σε ένα μακρινό ηχητικό σύνθημα).

Πρακτικοί τρόποι βελτίωσης των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΑΦ και δημιουργίας ενταξιακού περιβάλλοντος

Υπάρχουν μερικές στρατηγικές που μπορούν να βοηθήσουν στη δημιουργία ευκαιριών αλληλεπίδρασης με συνομήλικους/-κες, με στόχο την επιτυχή κοινωνική ένταξη των παιδιών με ΔΑΦ. Ρίξτε μια ματιά και σκεφτείτε πώς θα μπορούσατε να τις ενσωματώσετε στο σχολικό σας περιβάλλον:

Βοηθοί συμμαθητές/-τριες (Peer buddies)

Οι Παρεμβάσεις με τη Μεσολάβηση Συνομηλίκων (Peer-Mediated Interventions-PMI) στις οποίες τα παιδιά με ΔΑΦ αλληλεπιδρούν με συνομηλίκους/-κες τυπικής ανάπτυξης μπορούν να τα βοηθήσουν να αποκτήσουν νέες κοινωνικές δεξιότητες, καθώς αυτά τα συνομήλικα άτομα μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα κατάλληλης κοινωνικής συμπεριφοράς (Chang & Locke, 2016).

Μερικές δραστηριότητες για τους/τις βοηθούς-συμμαθητές/-τριες θα μπορούσαν να είναι:

- Μια κοινή ζωγραφική·
- Περίπατος μαζί στο διάλειμμα·
- Όρα ελεύθερου παιχνιδιού (κοινό ή ατομικό παιχνίδι)·
- Κοινή κατανάλωση σνακ/γεύματος.

Πρακτικοί τρόποι επιλογής και καθοδήγησης ενός/μιας βοηθού συμμαθητή/-τριας

Αντί να πείτε:	Καθοδηγήστε τον/τη βοηθό συμμαθητή/-τρια να πει:
«Να είσαι καλός/-λή και να παίξεις με τον Λίο».	« Λίο, θέλεις να παίξεις με το τρένο ή με τα αυτοκίνητα; » (Προσφέρετε δύο σαφείς επιλογές.)
«Ρώτα τη Μάγια τι θέλει να κάνει.»	« Μάγια, χτίζω έναν πύργο. Θέλεις να μου δώσεις τα μπλε τουβλάκια; » (Δώστε έναν σαφή ρόλο.)

Προσαρμογή ομαδικών δραστηριοτήτων για ένταξη

Δυσκολία σε ομαδική δραστηριότητα	Τεχνική προσαρμογής/διευκόλυνσης
Πάρα πολλές προφορικές οδηγίες	Δώστε οδηγίες κατ' ιδίαν ή χρησιμοποιήστε μια κάρτα με οπτικά συνθήματα για τα βασικά βήματα, ώστε να μειώσετε το φορτίο της ακουστικής επεξεργασίας.

Δυσκολία σε ομαδική δραστηριότητα	Τεχνική προσαρμογής/διευκόλυνσης
Μη δομημένα/ανταγωνιστικά παιχνίδια	Τροποποιήστε τα παιχνίδια ώστε να είναι συνεργατικά ή με σαφή σειρά (π.χ. σταθμός «συνεργατικών παζλ»).

Κοινωνικές ιστορίες

Παρακολουθήστε το παρακάτω **βίντεο** που παρουσιάζει τα οφέλη των κοινωνικών ιστοριών. Παρατηρήστε πώς χρησιμοποιείται μια κοινωνική ιστορία στην πράξη από έναν/μία εκπαιδευτικό και ένα παιδί τυπικής ανάπτυξης.

Σύνδεσμος: <https://www.youtube.com/watch?v=INjVc-xTWd0>

Οι κοινωνικές ιστορίες μπορούν να βελτιώσουν τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών συνδυάζοντας οπτικά και λεκτικά συνθήματα (O'Hara, 2010). Ακολουθούν **μερικές δεξιότητες που μπορούν να βελτιωθούν**:

- Προτροπή
- Συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες
- Ομαδική εργασία
- Τρόπος ανταπόκρισης σε συνθήματα.

Οι κοινωνικές ιστορίες μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν ως μια αποτελεσματική **μέθοδος διδασκαλίας με βάση προηγηθέντα γεγονότα** (Koegel et al., 2012). Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε κοινωνικές ιστορίες για να ορίσετε και να περιγράψετε την αναμενόμενη συμπεριφορά που σχετίζεται με μια συγκεκριμένη δεξιότητα. **Στόχος είναι να προετοιμάσετε το παιδί να χρησιμοποιήσει με επιτυχία αυτή τη δεξιότητα όταν προκύψει η αντίστοιχη πραγματική κατάσταση.**

Προτροπές για αναστοχασμό
Ποια συγκεκριμένη κοινωνική δεξιότητα (π.χ. μοίρασμα, αναμονή, διαχείριση του «όχι») δυσκολεύει περισσότερο έναν/μία από τους/τις μαθητές/-τριές σας με αυτισμό ;
Δράση: Γράψτε την ακριβή φράση που θέλετε να πει το παιδί, η οποία αφορά αυτή την δεξιότητα.
Σχέδιο εφαρμογής: Πότε θα μπορούσατε να αφιερώσετε 5 λεπτά ατομικού χρόνου (1:1) για να εξασκηθείτε σε ένα νέο κοινωνικό σενάριο <i>πριν</i> από μια κοινωνική εκδήλωση υψηλών απαιτήσεων (όπως το παιχνίδι ή το διάλειμμα);

Ας δούμε ένα παράδειγμα κοινωνικής ιστορίας που στοχεύει στην εξάσκηση της δεξιότητας **«Ζητάω τη σειρά μου»**.

Στοιχείο σεναρίου	Σκοπός	Συνιστώμενο περιεχόμενο
-------------------	--------	-------------------------

Περιγραφικό	Θέτει το πλαίσιο και περιγράφει τι συμβαίνει συνήθως.	«Μερικές φορές, οι φίλοι/-λες μου παίζουν με ένα παιχνίδι που μου αρέσει και θέλω να παίξω κι εγώ».
Προοπτική	Περιγράφει τι μπορεί να σκέφτονται ή να αισθάνονται οι άλλοι.	«Οι φίλοι/-λες μου μπορεί να μην ξέρουν ακόμα ότι θέλω να παίξω κι εγώ».
Κατευθυντικό (η δεξιότητα)	Παρέχει τη συγκεκριμένη, κατάλληλη γλώσσα ή δράση.	Μπορώ να πω: «Μπορώ να πάρω σειρά μετά, σας παρακαλώ;»
Επιβεβαιωτικό	Ενισχύει το θετικό αποτέλεσμα.	«Όταν το ζητάω ευγενικά, οι φίλοι/-λες μου χαίρονται και ξέρουν ότι είμαι έτοιμος/-μη να παίξω».

Ομαδικό και δομημένο παιχνίδι

Πώς να οργανώσετε ένα επιτυχημένο ομαδικό παιχνίδι;

Οι ομαδικές δραστηριότητες και το παιχνίδι απαιτούν **προετοιμασία και απλούστευση** ώστε να διασφαλιστεί η επιτυχής συμμετοχή των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού. Στόχος είναι να χωριστεί η δραστηριότητα σε **μικρά, προβλέψιμα βήματα** που το παιδί μπορεί να κατακτήσει προτού ενταχθεί στην ευρύτερη ομάδα.

Βασικά βήματα για δομημένο παιχνίδι:

1. Προετοιμασία και εξοικείωση:

- Πριν από τη συνάντηση της ομάδας, αφήστε το παιδί να παίξει με το συγκεκριμένο παιχνίδι ή αντικείμενο αυτόνομα, ώστε να εξοικειωθεί με τον μηχανισμό και τα κομμάτια του.

2. Εισαγωγή νέων κανόνων:

- Για να εισαγάγετε τη δομή της ομάδας, προετοιμάστε το παιδί λέγοντας: **«Ξέρω έναν διαφορετικό τρόπο να παίζουμε με αυτό».**
- **Περιμένετε την έγκριση του παιδιού** (ένα νεύμα, βλεμματική επαφή ή λεκτική επιβεβαίωση) πριν προχωρήσετε.
- Αν το παιδί δείξει αρνητική γλώσσα του σώματος ή αδιαφορία, **σεβαστείτε το σήμα του** και δοκιμάστε ξανά αργότερα. Προχωρήστε μόνο όταν είναι έτοιμο να αποδεχθεί την αλλαγή.

3. Δημιουργία προτύπων και λεκτικές δεξιότητες:

- Μόλις το παιδί συμφωνήσει, δείξτε του με το παράδειγμά σας τη νέα, απλουστευμένη δομή παιχνιδιού. **Περιγράψτε λεκτικά κάθε ενέργεια** για να καταστήσετε σαφείς τους κοινωνικούς κανόνες.

Τονίστε και δείξτε βασικές κοινωνικές φράσεις, όπως:

- Διδάξτε άμεσα στο παιδί τη φυσική κίνηση της **αναμονής για τη σειρά του**.
- Αν το παιχνίδι περιλαμβάνει νικητή/-τρια, **συνδέστε τα βήματα του παιχνιδιού απευθείας με τον τελικό στόχο** (π.χ. «Βάζουμε το κόκκινο τουβλάκι εδώ και αυτό μας βοηθά να κερδίσουμε το παιχνίδι!»).

4. Ανατροφοδότηση και ενίσχυση:

- **Επαινέστε και ενθαρρύνετε** το παιδί καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, ειδικά όταν ακολουθεί μια οδηγία ή περιμένει με επιτυχία τη σειρά του.

- Αν το παιδί δεν ακολουθήσει μια οδηγία ή δεν αντιληφθεί ένα σύνθημα, δώστε **μια σύντομη, ήρεμη ανατροφοδότηση** που θα το επαναπροσανατολίσει χωρίς κριτική:

Λίστα ελέγχου αναφοράς

- Υποθέστε πρώτα ότι «δεν μπορεί»:** Παρέμβετε **διδάσκοντας την ικανότητα που λείπει**, όχι διορθώνοντας τη συμπεριφορά.
- Χρησιμοποιήστε οπτικά βοηθήματα:** Χρησιμοποιήστε σε καθημερινή βάση προγράμματα, κάρτες καθοδήγησης (cue cards) και κοινωνικές αφηγήσεις για να αυξήσετε την προβλεψιμότητα.
- Δομήστε το παιχνίδι:** Χρησιμοποιήστε σαφείς ρόλους και ρητή γλώσσα («Είναι η σειρά μου») για να μειώσετε την αμφισημία.
- Καθοδηγήστε τους/τις συνομηλικούς/-κες:** Αντιμετωπίστε τους/τις βοηθούς-συμμαθητές/-τριες ως απαραίτητους/-τες, εκπαιδευμένους/-νες συνεργάτες/-τιδες ένταξης.
- Υποθέστε ότι κάθε παιδί είναι ικανό:** Επιβραβεύστε κάθε προσπάθεια κοινωνικής επαφής και διατηρήστε υψηλές προσδοκίες για τη μάθηση.
- Επικυρώστε τα συναισθήματα:** Αν το παιδί πάθει κρίση ή αρνηθεί να συνεργαστεί, ασχοληθείτε πρώτα με το συναίσθημά του πριν προχωρήσετε στην δραστηριότητα. Χρησιμοποιήστε απλή γλώσσα, όπως: «Βλέπω ότι είσαι εκνευρισμένος/-νη επειδή έπεσαν τα τουβλάκια. Είναι φυσιολογικό να εκνευρίζεσαι. Ας πάρουμε μια βαθιά ανάσα/κάνουμε ένα διάλειμμα».
- Ενσωματώστε τα ειδικά ενδιαφέροντα:** Όποτε είναι εφικτό, αξιοποιήστε τα **ειδικά ενδιαφέροντα** του παιδιού (π.χ. δεινόσαυροι, τρένα, διάστημα) ως μέσο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Οργανώστε παιχνίδια στα οποία τα παιδιά πρέπει να μοιραστούν τις γνώσεις τους ή να χρησιμοποιήσουν τα αγαπημένα τους αντικείμενα για να επικοινωνήσουν με τους/τις συνομηλικούς/-κές τους.
- Προσαρμόστε το επίπεδο δεξιοτήτων:** Αποφύγετε σύνθετες δραστηριότητες που απαιτούν υψηλό επίπεδο μη δομημένης αλληλεπίδρασης και συντονισμού (π.χ. παιχνίδια με γρήγορο ρυθμό, όπως ποδόσφαιρο ή μπάσκετ) αν το παιδί δεν έχει κατακτήσει ακόμη βασικές δεξιότητες (όπως να περιμένει τη σειρά του, να ακολουθεί προφορικές οδηγίες πολλών βημάτων ή να προβλέπει τις ενέργειες των συνομηλικών του). **Ξεκινήστε με απλά πράγματα και προχωρήστε σταδιακά.**

Σύνοψη

Η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΑΦ παρεμποδίζεται από ελλείμματα στην επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση, τα οποία συχνά οφείλονται σε έλλειψη δεξιοτήτων και όχι σε έλλειψη επιθυμίας. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να παρεμβαίνουν διδάσκοντας τις δεξιότητες που λείπουν χρησιμοποιώντας οπτικά βοηθήματα όπως χρονοδιαγράμματα και κοινωνικές ιστορίες για να ορίζουν με σαφήνεια τις αναμενόμενες συμπεριφορές και το πλαίσιο. Αποτελεσματικές στρατηγικές περιλαμβάνουν την καθοδήγηση των συνομηλικών για δομημένες αλληλεπιδράσεις και την προσαρμογή των ομαδικών δραστηριοτήτων ώστε να είναι συνεργατικές και λιγότερο απαιτητικές λεκτικά. Στόχος είναι πάντα η δημιουργία ενός περιβάλλοντος χωρίς αποκλεισμούς στο οποίο κάθε προσπάθεια για κοινωνική σύνδεση επιβραβεύεται και η ικανότητα του παιδιού θεωρείται δεδομένη.

Πρόσθετοι Πόροι

Βίντεο σχετικά με τα οφέλη των οπτικών βοηθημάτων:

<https://www.youtube.com/watch?v=tjN4ssPfMFM>

Σύντομος οδηγός για τη σημασία των οπτικών βοηθημάτων:

<https://vkc.vumc.org/assets/files/resources/visualsupports.pdf>

Δωρεάν υλικό για λήψη σχετικά με τις κοινωνικές δεξιότητες: Έτοιμο προς χρήση υλικό ανάλογα με τις δεξιότητες στις οποίες θέλετε να εστιάσετε: <https://autismteachingstrategies.com/free-social-skills-downloads-2/>

Βίντεο για τους/τις βοηθούς-συμμαθητές/-τριες (peer buddies):

https://www.youtube.com/watch?v=8g_5wm3PQMQ

Κλασσικά χρονόμετρα για την τάξη: https://www.online-stopwatch.com/classroom-timers/#google_vignette

Οπτικά βοηθήματα για την εναλλαγή σειράς (δωρεάν λήψη):

https://ocali.org/resource_gallery_of_interventions/Turn-Taking-Supports

Ahmad, A. C., Omar, S., Sariff, A. F., Abdul Rahman, A. D. N., Yahaya, U. H., Hashim, O., Gnanasagaran, R., & Osman, R. (2025). Social skills in children with Autism Spectrum Disorders (ASD) within early childhood settings. *Journal of Social Sciences and Business*, 1(1), 22–30.

Owen-DeSchryver, Jamie S.; Carr, Edward G.; Cale, Sanja I.; και Blakeley-Smith, Audrey. (2008). Promoting Social Interactions Between Students with Autism Spectrum Disorders and Their Peers in Inclusive School Settings. *Peer Reviewed Articles*. 18. https://scholarworks.gvsu.edu/psy_articles/18

Αναφορές

Chang, Y. C., & Locke, J. (2016). A systematic review of peer-mediated interventions for children with autism spectrum disorder. *Research in autism spectrum disorders*, 27, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2016.03.010>.

Koegel, L. K., Vernon, T., Koegel, R. L., Koegel, B. L., & Paullin, A. W. (2012). Improving Social Engagement and Initiations between Children with Autism Spectrum Disorder and Their Peers in Inclusive Settings. *Journal of positive behavior interventions*, 14(4), 220–227. <https://doi.org/10.1177/1098300712437042>.

O'Hara, M. (2010). *Using social stories to teach social skills: A professional's guide*. School Based Behavioral Health, University of Pittsburgh. https://www.sbbh.pitt.edu/sites/default/files/using_social_stories_to_teach_social_skills.pdf

Sterret, K., Shire, S., Kassari, K. (2017). Peer Relationships Among Children With ASD: Interventions Targeting Social Acceptance, Friendships, and Peer Networks. *International Review of Research in Developmental Disabilities*, Volume 52, 2017, Pages 37-74. <https://doi.org/10.1016/bs.irrdd.2017.07.006>.

Μελέτες Περιπτώσεων

Πολωνία

Μελέτη περίπτωσης 1:

Τίτλος Μελέτης Περιπτώσης:	Θεραπευτικό Νηπιαγωγείο με Προγράμματα ABA και PECS — “Good Start” Βαρσοβία
Χώρα:	Πολωνία
Περιγραφή:	Το Ιδιωτικό Θεραπευτικό Νηπιαγωγείο “Good Start” στη Βαρσοβία διοργανώνει μαθήματα και προγράμματα ειδικά για παιδιά με αυτισμό. Το ίδρυμα εφαρμόζει εξατομικευμένα θεραπευτικά προγράμματα που βασίζονται, μεταξύ άλλων, στην Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς (Applied Behavior Analysis - ABA) και στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας (PECS). Επιπλέον, προσφέρει μαθήματα λογοθεραπείας, εργοθεραπείας, το εξειδικευμένο εργαλείο αξιολόγησης VB-MAPP και προγράμματα προετοιμασίας για περαιτέρω εκπαίδευση. Τα προγράμματα καταρτίζονται κατά περίπτωση με βάση τη διάγνωση και υλοποιούνται από μια διεπιστημονική ομάδα.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Βελτίωση της λειτουργικής επικοινωνίας (μεταξύ άλλων χάρη στο PECS), μείωση των προβληματικών συμπεριφορών μέσω της ABA, καλύτερη προετοιμασία για τη σχολική εκπαίδευση.
Φορέας Διοργάνωσης:	Θεραπευτικό Νηπιαγωγείο και Σχολείο “Good Start”, Βαρσοβία
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά με διάγνωση ΔΑΦ (ηλικίας περίπου 2,5–7 ετών, παιδιά με πιστοποιητικό ανάγκης για ειδική αγωγή).
Χρόνος/Διάρκεια:	Μόνιμο πρόγραμμα του ιδρύματος (εγγραφές και μαθήματα σε ετήσιο κύκλο, θεραπευτικά μαθήματα βάσει εξατομικευμένου προγράμματος).
Ιστότοπος:	https://dobry-start.edu.pl/
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Το ίδρυμα προσφέρει ένα ευρύ φάσμα θεραπειών (ABA, PECS, VB-MAPP και για τον λόγο αυτό, αποτελεί ένα καλό παράδειγμα ολοκληρωμένου θεραπευτικού νηπιαγωγείου.

Μελέτη περίπτωσης 2:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	«Νηπιαγωγείο ΔΑΦ» — Ειδικό Σχολείο και Εκπαιδευτικό Κέντρο αρ. 2 (Σκαρζίσκο-Καμιένα)
Χώρα:	Πολωνία
Περιγραφή:	Στο Ειδικό Σχολείο και Εκπαιδευτικό Κέντρο αρ. 2 λειτουργεί ένα νηπιαγωγείο ειδικής αγωγής που υλοποιεί το πρόγραμμα «Προσχολική Ηλικία και ΔΑΦ», το οποίο απευθύνεται αποκλειστικά σε παιδιά με αυτισμό. Η δομή προσφέρει ολοκληρωμένη υποστήριξη αποκατάστασης: θεραπεία αυτισμού, αισθητηριακή ολοκλήρωση (sensory integration), μαθήματα λογοθεραπείας, καθώς και πολυαισθητηριακή διέγερση και κινησιοθεραπείες για βελτίωση των κινητικών δεξιοτήτων. Το πρόγραμμα υλοποιείται από εξειδικευμένη ομάδα και εστιάζει στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών και κοινωνικών λειτουργιών.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Ολοκληρωμένη υποστήριξη για την ανάπτυξη παιδιών με ΔΑΦ (π.χ. επικοινωνία, αυτορρύθμιση, κινητικές δεξιότητες), εξατομίκευση των θεραπευτικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.
Φορέας Διοργάνωσης:	Ειδικό Σχολείο και Εκπαιδευτικό Κέντρο αρ. 2 (νηπιαγωγείο ειδικής αγωγής), Σκαρζίσκο-Καμιένα
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας με διάγνωση ΔΑΦ ή άλλες αναπτυξιακές διαταραχές
Χρόνος/Διάρκεια:	Το πρόγραμμα λειτουργεί στο κέντρο από την έναρξη του έργου (πληροφορίες για το έργο έχουν δημοσιευτεί από το 2020). Τα μαθήματα ακολουθούν το σχολικό πρόγραμμα.
Ιστότοπος:	https://wiedzairozwoj.pl/projekt-przedszkolak-asd/ και ιστότοπος SOSW αρ. 2
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Πρόκειται για παράδειγμα δημόσιας δομής ειδικής αγωγής στην οποία παρέχονται θεραπευτικές υπηρεσίες εντός του κέντρου και απευθύνονται σε παιδιά με πιστοποιητικό. Το μοντέλο αυτό μπορεί να

χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς για νηπιαγωγεία ένταξης που εξετάζουν το ενδεχόμενο να διευρύνουν τις θεραπευτικές υπηρεσίες που προσφέρουν.

Μελέτη περίπτωσης 3:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	«Ομάδες Ένταξης και Υποστηρικτικές Θεραπείες» — Νηπιαγωγείο “Małe Kroczi” (Γκντίνια / Τρούμιάστο)
Χώρα:	Πολωνία
Περιγραφή:	Το ιδιωτικό νηπιαγωγείο “Małe Kroczi” διοργανώνει ομάδες ένταξης και θεραπείας υλοποιώντας προγράμματα που περιλαμβάνουν εκπαίδευση κοινωνικών δεξιοτήτων, αισθητική τέχνη (sensory art), θεραπεία με σκύλους (dog therapy), χαλάρωση και προληπτική λογοθεραπεία. Το ίδρυμα επισημαίνει ότι χρησιμοποιεί μεθόδους που βοηθούν παιδιά με αναπτυξιακές δυσκολίες εστιάζοντας στην καθημερινή εξάσκηση των κοινωνικών δεξιοτήτων και στη θεραπευτική υποστήριξη.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Ανάπτυξη επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων, ένταξη παιδιών με διαφορετικές ανάγκες, ενσωμάτωση συμπληρωματικών θεραπειών (π.χ. θεραπεία με σκύλους) ως μέσο για τη βελτίωση της συμμετοχής των παιδιών.
Φορέας Διοργάνωσης:	“Małe Kroczi” — Ιδιωτικό Νηπιαγωγείο, Γκντίνια
Ομάδα-Στόχος:	Ομάδες ένταξης: παιδιά ηλικίας 3-6 ετών, συμπεριλαμβανομένων παιδιών με ΔΑΦ και άλλες αναπτυξιακές ανάγκες.
Χρόνος/Διάρκεια:	Σταθερό πρόγραμμα του ιδρύματος, πρόσθετα μαθήματα σύμφωνα με το πρόγραμμα (π.χ. εκπαιδεύσεις, κυκλικές θεραπείες).
Ιστότοπος:	https://www.malekroczi.com/
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Το “Małe Kroczi” δείχνει πώς ένα νηπιαγωγείο ένταξης μπορεί να συνδυάσει γενικές δραστηριότητες ανάπτυξης με υποστηρικτικές θεραπείες αποτελώντας ένα πρακτικό παράδειγμα για ιδιωτικά ιδρύματα.

Γερμανία

Μελέτη περίπτωσης 1:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Εξειδικευμένο Νηπιαγωγείο για Παιδιά με Αυτισμό, Lebenswelt gGmbH (Βερολίνο)
Χώρα:	Γερμανία
Περιγραφή:	Αυτό το νηπιαγωγείο προετοιμάζει παιδιά (ηλικίας περίπου 5-6 ετών) με υποψία ή διάγνωση αυτισμού για τη φοίτηση σε σχολεία γενικής εκπαίδευσης. Τα βασικά χαρακτηριστικά του είναι οι μικρές ομάδες, τα εξατομικευμένα προγράμματα υποστήριξης, το περιβάλλον τάξης με ελάχιστα ερεθίσματα και σαφή οργάνωση, καθώς και το προσωπικό διαφόρων ειδικοτήτων. Βοηθήματα επικοινωνίας όπως το PECS και τα οπτικά προγράμματα, οι κοινωνικές ιστορίες, οι χώροι απομόνωσης και η συνεπής χρήση τελετουργιών προάγουν την ασφάλεια και τη συμμετοχή. Οι καθημερινές δραστηριότητες και οι μεταβάσεις διαρθρώνονται με βάση επιστημονικά τεκμηριωμένες μεθόδους (TEACCH, στοιχεία ABA, PECS, Μοντελοποίηση μέσω Βίντεο).
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Αύξηση της ετοιμότητας για το σχολείο, βελτίωση των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, ενίσχυση της επικοινωνίας και της ανεξαρτησίας, παροχή συναισθηματικής σταθερότητας μέσω ρουτίνας και δομής.
Φορέας Διοργάνωσης:	Lebenswelt gGmbH, Βερολίνο
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας (4/5–6 ετών) με αυτισμό ή υποψία αυτισμού
Χρόνος/Διάρκεια:	Σε εξέλιξη
Ιστότοπος:	https://www.lebenswelt.de/angebote/autismus-zentrum https://www.lebenswelt.de/angebote/autismus-zentrum/autismusspezifische-vorschule
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Δίνει έμφαση στη στενή συνεργασία με τους γονείς. Χρησιμοποιεί οπτικά βοηθήματα και προσαρμόζει τη διάταξη της τάξης στις αισθητηριακές ανάγκες.

Μελέτη περίπτωσης 2:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Νηπιαγωγείο Ειδικής Αγωγής, Κέντρο Αυτισμού Αννόβερου (Autismus Zentrum Hannover-AZH)
----------------------------	---

Χώρα:	Γερμανία
Περιγραφή:	Αυτό το εξειδικευμένο νηπιαγωγείο απευθύνεται σε παιδιά με αυτισμό έως 6 ετών. Είναι ευρέως αναγνωρισμένο για τη συστηματική εφαρμογή επιστημονικά τεκμηριωμένων προσεγγίσεων (TEACCH, PECS, Marte Meo, αισθητηριακή ολοκλήρωση). Το περιβάλλον είναι εξαιρετικά δομημένο, οπτικά οργανωμένο και βασισμένο σε τελετουργίες. Το πολυεπιστημονικό προσωπικό παρακολουθεί τακτικά ειδική εκπαίδευση για τον αυτισμό. Οι καθημερινές μεταβάσεις, οι δραστηριότητες και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών σχεδιάζονται προσεκτικά με οπτικά και επικοινωνιακά εργαλεία.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Ανάπτυξη της ανεξαρτησίας, ενίσχυση των επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων, ενδυνάμωση της συναισθηματικής σταθερότητας και της αυτορρύθμισης, διασφάλιση της συνεχούς συμμετοχής των γονέων.
Φορέας Διοργάνωσης:	Κέντρο Αυτισμού Αννόβερου (Autismus Zentrum Hannover - AZH)
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά έως 6 ετών με διάγνωση αυτισμού
Χρόνος/Διάρκεια:	Σε εξέλιξη
Ιστότοπος:	https://www.gib-hannover.de/angebote/_autismus-ambulanz/
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Η διεπιστημονική ομαδική εργασία και η τακτική συμβουλευτική γονέων αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του εν λόγω νηπιαγωγείου.

Μελέτη περίπτωσης 3:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Νηπιαγωγείο “White Unicorn Inclusive” (Βερολίνο)
Χώρα:	Γερμανία
Περιγραφή:	Αυτό το νηπιαγωγείο χρησιμοποιεί μια πλήρως ενταξιακή προσέγγιση τόσο για τα παιδιά με αυτισμό όσο και για τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης. Το φυσικό περιβάλλον έχει σχεδιαστεί με σαφή οπτικά βοηθήματα, ήσυχους χώρους απομόνωσης και διαφοροποιημένη υποστήριξη για την επικοινωνία και τις κοινωνικές δεξιότητες. Οι καθημερινές δραστηριότητες είναι εξατομικευμένες ώστε να προωθούν τη συμμετοχή ακολουθώντας επιστημονικά τεκμηριωμένες στρατηγικές για τον αυτισμό.

Στόχοι/Αποτελέσματα:	Διασφάλιση πραγματικής ένταξης, εξατομικευμένη ανάπτυξη των παιδιών, υποστήριξη των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, εγγύηση ισότιμης συμμετοχής ανεξάρτητα από τη διάγνωση.
Φορέας Διοργάνωσης:	White Unicorn e.V. (Βερολίνο)
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά νηπιαγωγείου στο φάσμα του αυτιστισμού
Χρόνος/Διάρκεια:	Σε εξέλιξη
Ιστότοπος:	https://www.white-unicorn.org/projekte/kita-modell
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Δίνει έμφαση στη συνεργασία με εξειδικευμένες συμβουλευτικές υπηρεσίες και στη συνεχή εκπαίδευση του προσωπικού.

Κύπρος

Μελέτη περίπτωσης 1:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Παράδειγμα παροχής Ενταξιακής Πρακτικής στην Προσχολική Ηλικία: Εστίαση στην πολυτροπική αφήγηση ιστοριών για την ένταξη
Χώρα:	Κύπρος
Περιγραφή:	Το παράδειγμα περιγράφει τις προσπάθειες ενός δημόσιου νηπιαγωγείου στη Λεμεσό, το οποίο λειτουργεί μια ειδική μονάδα (με παιδιά ηλικίας 3-7 ετών) στο πλαίσιο της γενικής εκπαίδευσης. Το σημαντικότερο στοιχείο είναι ένα μάθημα που σχεδιάστηκε από κοινού από τους/τις εκπαιδευτικούς γενικής και ειδικής αγωγής χρησιμοποιώντας μια πολυτροπική προσέγγιση (π.χ. αφήγηση ιστοριών, μουσική, εικόνες, δραματοποίηση) με σκοπό τη συμμετοχή όλων των παιδιών στην τάξη της γενικής εκπαίδευσης.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Πρωταρχικός στόχος είναι η επίτευξη της ένταξης και η σταδιακή μεγιστοποίηση των ωρών διδασκαλίας των παιδιών στην τάξη γενικής εκπαίδευσης. Η συγκεκριμένη μέθοδος διδασκαλίας ανταποκρίθηκε στις μαθησιακές ανάγκες όλων των παιδιών εξαλείφοντας εμπόδια που σχετίζονταν με τη γλώσσα, τη συγκέντρωση και την υπερκινητικότητα.
Φορέας Διοργάνωσης:	Ένα δημόσιο νηπιαγωγείο σε μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ένταξης πραγματοποιήθηκε υπό την καθοδήγηση ενός/μιας εκπαιδευτικού γενικής εκπαίδευσης και ενός/μιας εκπαιδευτικού ειδικής αγωγής , οι οποίοι/-ες σχεδίασαν το μάθημα και δίδαξαν από κοινού.

Ομάδα-Στόχος:	Επτά παιδιά που έχουν διαγνωστεί με διαταραχές του αυτιστικού φάσματος , ηλικίας 3-7 ετών . Η τάξη της γενικής εκπαίδευσης περιλάμβανε παιδιά από πέντε διαφορετικά εθνοτικά υπόβαθρα και επτά διαφορετικές θρησκείες/γλώσσες.
Χρόνος/Διάρκεια:	Σχολικό έτος 2015-2016
Ιστότοπος:	https://www.european-agency.org/activities/iece/examples-inclusive-practice-ece
Πρόσθετες Σημειώσεις:	

Ισπανία

Μελέτη περίπτωσης 1:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Ευέλικτοι Χώροι Μάθησης για Μικρούς/-κρές Μαθητές/-τριες με Αυτισμό στο Ίδρυμα Fundació Mira'm
Χώρα:	Ισπανία
Περιγραφή:	Το Ίδρυμα Fundació Mira'm ίδρυσε μια ειδική μονάδα πρώιμης παρέμβασης στο πλαίσιο των προσχολικών/εκπαιδευτικών υπηρεσιών του στη Βαλένθια, με σκοπό να προσφέρει διαφοροποιημένη και ευέλικτη διδασκαλία σε παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ). Η μονάδα διαθέτει πολλαπλές ζώνες μάθησης προσαρμοσμένες για οπτική, απτική και κινητική εμπλοκή. Παράλληλα, παρέχει εργασίες βασισμένες σε επιλογές, αλληλεπιδράσεις με τη μεσολάβηση συνομηλίκων και υποστήριξη μέσω οπτικών βοηθημάτων. Οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται σε διάφορους τομείς (ειδική αγωγή, λογοθεραπεία, εργοθεραπεία) και προσαρμόζουν τις ομαδικές δραστηριότητες σε πραγματικό χρόνο, ώστε να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες των παιδιών.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	<p>Αύξηση της εμπλοκής και της συμμετοχής των παιδιών προσχολικής ηλικίας με ΔΑΦ σε ενταξιακές δραστηριότητες στην τάξη.</p> <p>Παροχή ευέλικτων μεθόδων διδασκαλίας στους/στις εκπαιδευτικούς που επιτρέπουν πολλαπλά μέσα αναπαράστασης, εμπλοκής και έκφρασης για όλους/-λες τους/τις μαθητές/-τριες.</p> <p>Αποτελέσματα: Μετά από ένα ακαδημαϊκό έτος, τα παιδιά της μονάδας εμφάνισαν βελτιωμένη συμπεριφορά κατά τις μεταβάσεις, υψηλότερη εμπλοκή σε ομαδικές εργασίες και αυξημένες αυθόρμητες αλληλεπιδράσεις με τους/τις συμμαθητές/-τριές τους. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι η προσφορά επιλογών και πολλαπλών τρόπων πρόσβασης στις εργασίες μείωσε τη δυσφορία σε παιδιά με αισθητηριακές ανάγκες και υποστήριξε την ένταξη συνομηλίκων.</p>

Φορέας Διοργάνωσης:	Fundació Mira'm – Κέντρο της Βαλένθια
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας (3-6 ετών) με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος και συνομήλικα παιδιά τυπικής ανάπτυξης σε περιβάλλοντα ομαδικής ένταξης.
Χρόνος/Διάρκεια:	Ξεκίνησε το 2022 και συνεχίζεται. Η πιλοτική φάση διήρκεσε ένα ακαδημαϊκό έτος (2022-2023) και πλέον έχει ενσωματωθεί στο κανονικό πρόγραμμα.
Ιστότοπος:	https://fundaciomiram.org
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Η συγκεκριμένη περίπτωση ευθυγραμμίζεται με το πλαίσιο του Καθολικού Σχεδιασμού για τη Μάθηση (UDL) και αντικατοπτρίζει την αποστολή του οργανισμού να προσαρμόζει τις υποστηρικτικές υπηρεσίες όλες τις ηλικιακές φάσεις. Τέλος, το Fundació Mira'm λειτουργεί ως σχολείο ειδικής αγωγής, ιαγνωστικό κέντρο και κέντρο παρέμβασης διασφαλίζοντας τη συνέχεια της υποστήριξης.

Μελέτη περίπτωσης 2:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Μονοπάτια Επιλογής στην Προσχολική Ηλικία στο Fundació Mira'm
Χώρα:	Ισπανία
Περιγραφή:	Στο πλαίσιο των υπηρεσιών προσχολικής ηλικίας, το ίδρυμα Fundació Mira'm εισήγαγε το μοντέλο «Μονοπάτια Επιλογής» (Choice-Pathways), στο οποίο παιδιά με ΔΑΦ ηλικίας 3-5 ετών και οι συνομήλικοί/-κές τους επιλέγουν ανάμεσα σε παράλληλες δραστηριότητες: (1) εξερεύνηση πλούσια σε αισθητηριακές εμπειρίες (κίνηση, απτική επαφή), (2) οπτικο-συμβολικές δραστηριότητες (π.χ. εικόνες, αντιστοίχιση), (3) συνεργατικό παιχνίδι υπό την καθοδήγηση συνομηλίκων. Οι εκπαιδευτικοί εναλλάσσουν καθημερινά τους ρόλους και τα υλικά ώστε το περιβάλλον να παραμένει δυναμικό και ευέλικτο διατηρώντας μια κοινή ομάδα αλλά με διαφοροποιημένα σημεία εισόδου στις εργασίες. Το μοντέλο δίνει έμφαση σε πολλαπλά μέσα αναπαράστασης και έκφρασης στο πλαίσιο της παιδαγωγικής της ένταξης.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	Αύξηση της αυτονομίας και της ικανότητας λήψης αποφάσεων των παιδιών με ΔΑΦ σε δομές προσχολικής αγωγής.

	<p>Μείωση της αποσύνδεσης ή της απόσυρσης κατά τη διάρκεια των ομαδικών συνεδριών προσφέροντας ευέλικτα σημεία εισόδου.</p> <p>Αποτέλεσμα: Κατά τη διάρκεια του πιλοτικού έτους, τα παιδιά με ΔΑΦ παρουσίασαν αυξημένη αυθόρμητη έναρξη παιχνιδιού με τους/τις συνομηλικούς/-κές τους και οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν λιγότερες διαταραχές που σχετίζονται με τη μετάβαση.</p>
Φορέας Διοργάνωσης:	Fundació Mira'm – Κέντρο της Βαλένθια
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας 3-5 ετών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος μαζί με συνομηλικούς τυπικής ανάπτυξης σε περιβάλλοντα ένταξης.
Χρόνος/Διάρκεια:	Πλέον έχει ενσωματωθεί στο τρέχον πρόγραμμα για την προσχολική ηλικία.
Ιστότοπος:	https://fundaciomiram.org
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει ρητά τη διαφοροποιημένη και ευέλικτη διδασκαλία (πολλαπλά μέσα εμπλοκής/αναπαράστασης/έκφρασης) και μπορεί να λειτουργήσει ως πρακτικός σύνδεσμος με το κεφάλαιο για τη «Διαφοροποιημένη και Ευέλικτη Διδασκαλία».

Μελέτη περίπτωσης 3:

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Η Τάξη Πολλαπλών Διαδρομών Μάθησης: Ευέλικτη Διδασκαλία για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας με Αυτισμό
Χώρα:	Ισπανία
Περιγραφή:	<p>Η «Τάξη Πολλαπλών Διαδρομών Μάθησης» είναι μια πρωτοβουλία για την ένταξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας που εφαρμόζεται σε ένα δημόσιο κέντρο προσχολικής αγωγής στη Σεβίλλη (Ανδαλουσία). Το πρόγραμμα εστιάζει στη διαφοροποιημένη και ευέλικτη διδασκαλία, ώστε να ανταποκρίνεται στα διαφορετικά μαθησιακά προφίλ των παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) και των συνομηλικών τους.</p> <p>Οι εκπαιδευτικοί επανασχεδίασαν τις καθημερινές ρουτίνες σε σύντομες, σπονδυλωτές δραστηριότητες που μπορούν να προσεγγιστούν μέσω πολλαπλών αισθητηριακών διαδρομών: οπτικής, απτικής, κινητικής και λεκτικής. Κάθε πρωί ξεκινά με μια συνεδρία «Επίλεξε το Ξεκίνημά σου» στην οποία τα παιδιά επιλέγουν ανάμεσα σε παράλληλες εργασίες εισόδου — όπως αντιστοίχιση καρτών, παιχνίδι με τουβλάκια ή μουσική κίνηση — που στοχεύουν όλες στους</p>

	<p>ίδιους μαθησιακούς στόχους (προσοχή, εναλλαγή σειράς, επικοινωνία).</p> <p>Οι εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν τα μαθήματα σύμφωνα με το πλαίσιο του Καθολικού Σχεδιασμού για τη Μάθηση (UDL) διασφαλίζοντας πολλαπλά μέσα συμμετοχής, αναπαράστασης και έκφρασης. Τα οπτικά προγράμματα, οι ευέλικτες θέσεις καθισμάτων και οι δραστηριότητες με τη μεσολάβηση συνομηλίκων δίνουν τη δυνατότητα σε όλα τα παιδιά να συμμετέχουν στο δικό τους επίπεδο.</p>
Στόχοι/Αποτελέσματα:	<ul style="list-style-type: none"> · Στόχος 1: Αύξηση της συμμετοχής και μείωση των συμπεριφορικών προκλήσεων μέσω της παροχής πολλαπλών τρόπων πρόσβασης στις μαθησιακές δραστηριότητες. · Στόχος 2: Ενίσχυση της επικοινωνίας και της κοινωνικής συμμετοχής μεταξύ των παιδιών με ΔΑΦ σε τάξεις μεικτής ικανότητας. · Αποτέλεσμα: Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν μεγαλύτερη συγκέντρωση και συμμετοχή των παιδιών με αυτισμό κατά τη διάρκεια των ομαδικών συνεδριών. Οι παρατηρήσεις έδειξαν αύξηση 40% στις αυθόρμητες αλληλεπιδράσεις με συνομηλίκους/-κες και λιγότερα περιστατικά αντίστασης κατά τις μεταβάσεις μετά από τρεις μήνες εφαρμογής.
Φορέας Διοργάνωσης:	Κέντρο προσχολικής αγωγής CEIP Los Naranjos, Σεβίλλη – σε συνεργασία με την Περιφερειακή Ένωση Αυτισμού της Ανδαλουσίας (Autismo Sevilla).
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας 3-6 ετών, συμπεριλαμβανομένων 6 μαθητών/-τριών με ΔΑΦ, που εντάχθηκαν σε μια ομάδα 22 παιδιών.
Χρόνος/Διάρκεια:	Πιλοτική φάση (Σεπτέμβριος 2023 – Ιούνιος 2024). Πλέον συνεχίζεται ως μέρος του μόνιμου σχεδίου ενταξιακής εκπαίδευσης του κέντρου.
Ιστότοπος:	https://www.autismosevilla.org
Πρόσθετες Σημειώσεις:	<ul style="list-style-type: none"> · Το έργο ευθυγραμμίζεται με τις προτεραιότητες του Προγράμματος Erasmus+ για την ενταξιακή εκπαίδευση και τη <i>Στρατηγική της Ισπανίας για την Αναπηρία (Estrategia Española sobre Discapacidad) 2022–2030</i>. · Η Autismo Sevilla παρείχε επαγγελματική κατάρτιση σχετικά με τη διαφοροποιημένη διδασκαλία και τις αρχές της προσέγγισης UDL. · Η ομάδα του κέντρου προσχολικής αγωγής ανέπτυξε ένα εργαλείο αναστοχασμού (λίστα ελέγχου «Αξιολογήστε την Πρακτική Σας») για τους/τις εκπαιδευτικούς, ώστε να αυτοαξιολογούν την ευελιξία του

σχεδιασμού της τάξης τους, το οποίο άντλησε έμπνευση από τη μεθοδολογία του προγράμματος ASDINPRESCHOOL.

· Η πρωτοβουλία καταδεικνύει πώς η διαφοροποίηση και η ευελιξία μπορούν να προωθήσουν την αυθεντική ένταξη των παιδιών με αυτισμό στην προσχολική εκπαίδευση.

Ελλάδα

Μελέτη περίπτωσης 1

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Πρώιμη Παρέμβαση στην Κοινότητα — Πρόγραμμα ΠΠΠ του Ιδρύματος Θεοτόκος
Χώρα:	Ελλάδα
Περιγραφή	Πρόκειται για ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης (ΠΠΠ) που υλοποιείται από το Ίδρυμα Θεοτόκος σε συνεργασία με διάφορους δήμους. Εστιάζει στην έγκαιρη ανίχνευση και υποστήριξη παιδιών προσχολικής ηλικίας (2-5 ετών) που παρουσιάζουν αναπτυξιακές καθυστερήσεις, συναισθηματικές/συμπεριφορικές δυσκολίες ή πρώιμα σημάδια νευροαναπτυξιακών καταστάσεων, συμπεριλαμβανομένου του αυτισμού. Το πρόγραμμα υλοποιείται σε δημοτικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, νηπιαγωγεία και κέντρα κοινότητας και περιλαμβάνει προσυμπτωματικό έλεγχο (screening), αξιολόγηση της ανάπτυξης, συμβουλευτική γονέων και εξατομικευμένη παρέμβαση από διεπιστημονική ομάδα (λογοθεραπεία, εργοθεραπεία, ψυχολογία, ειδική αγωγή). Επιπλέον, εκπαιδεύει τους/τις εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας στην αναγνώριση πρώιμων δεικτών και στη δημιουργία ενταξιακών περιβαλλόντων.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	<ul style="list-style-type: none"> • Έγκαιρος εντοπισμός αναπτυξιακών καθυστερήσεων και συναισθηματικών/συμπεριφορικών δυσκολιών. • Ενίσχυση των επικοινωνιακών, κοινωνικών και γνωστικών δεξιοτήτων των παιδιών σε φυσικά προσχολικά περιβάλλοντα. • Ισχυρή υποστήριξη με επίκεντρο την οικογένεια και ενδυνάμωση των γονέων. • Ανάπτυξη ικανοτήτων του προσωπικού προσχολικής αγωγής για τη διαχείριση των προκλήσεων της νευροαναπτυξιακής διαταραχής (συμπεριλαμβανομένης της ΔΑΦ). • Κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη εντός των πλαισίων της γενικής προσχολικής αγωγής.

	<ul style="list-style-type: none"> Με την πάροδο των ετών, το πρόγραμμα έχει εξυπηρετήσει περισσότερα από 1.600 παιδιά και οικογένειες σε όλους τους συμμετέχοντες δήμους.
Φορέας Διοργάνωσης:	Ίδρυμα Θεοτόκος, σε συνεργασία με δήμους-εταίρους (π.χ. Ίλιον, Άγιοι Ανάργυροι-Καματερό).
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά προσχολικής ηλικίας (2-5 ετών), οι οικογένειές τους και εκπαιδευτικοί σε δημοτικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς και νηπιαγωγεία.
Χρόνος/Διάρκεια:	2016-2021
Ιστότοπος:	https://easpd.eu/news-detail/eci-in-the-community-for-preschool-children-and-their-families/
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Η πρωτοβουλία αυτή αναγνωρίζεται ως «καλή πρακτική» στον τομέα της Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης στην Ευρώπη και παρουσιάζεται σε διεθνείς βάσεις δεδομένων και εκθέσεις καλών πρακτικών για την ΠΠΠ.

Μελέτη περίπτωσης 2

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Πρόγραμμα Παιδικής Παρέμβασης της ΕΛΕΠΑΠ (Ειδικό Προσχολικό Εκπαιδευτικό & Θεραπευτικό Πρόγραμμα)
Χώρα:	Ελλάδα
Περιγραφή	Το πρόγραμμα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης ΕΛΕΠΑΠ προσφέρει υπηρεσίες πρώιμης εκπαίδευσης και θεραπείας για παιδιά ηλικίας 18 μηνών έως 7 ετών με αναπτυξιακές, κινητικές, αισθητηριακές ή νευροαναπτυξιακές διαταραχές (συμπεριλαμβανομένων παιδιών στο φάσμα του αυτισμού). Το πρόγραμμα παρέχει δομημένες προσχολικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε συνδυασμό με λογοθεραπεία, εργοθεραπεία, φυσιοθεραπεία, ψυχολογική υποστήριξη και ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Προωθεί την πρώιμη μάθηση, την επικοινωνία, το παιχνίδι, την ανεξαρτησία και την ομαλότερη μετάβαση σε περιβάλλοντα προσχολικής ή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.
Στόχοι/Αποτελέσματα:	<ul style="list-style-type: none"> Έγκαιρη ανίχνευση αναπτυξιακών και νευροαναπτυξιακών δυσκολιών. Βελτίωση των μαθησιακών, επικοινωνιακών, συμπεριφορικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Ενίσχυση της εμπλοκής της οικογένειας μέσω συμβουλευτικής και εκπαίδευσης. Προετοιμασία για ένταξη σε βρεφονηπιακούς σταθμούς ή νηπιαγωγεία τυπικής εκπαίδευσης.

	<ul style="list-style-type: none"> Επέκταση της υποστήριξης σε χιλιάδες οικογένειες σε εθνικό επίπεδο (τα τελευταία χρόνια περιλαμβάνεται οικονομική υποστήριξη για περίπου 2.500 οικογένειες).
Φορέας Διοργάνωσης:	ΕΛΕΠΑΠ — Ελληνική Εταιρία Προστασίας και Αποκατάστασης Αναπήρων Προσώπων (ΜΚΟ).
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά ηλικίας 18 μηνών έως 7 ετών με αναπτυξιακές ή νευροαναπτυξιακές δυσκολίες (συμπεριλαμβανομένης της ΔΑΦ) και οι οικογένειές τους.
Χρόνος/Διάρκεια:	2010-σήμερα
Ιστότοπος:	https://elepap.gr/en/
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Αυτό ήταν το πρώτο πλήρως δομημένο πρόγραμμα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης στην Ελλάδα. Η ΕΛΕΠΑΠ παραμένει ένας από τους μεγαλύτερους παρόχους θεραπευτικής υποστήριξης προσχολικής ηλικίας στη χώρα.

Μελέτη περίπτωσης 3

Τίτλος Μελέτης Περίπτωσης:	Εθνικό Πιλοτικό Πρόγραμμα για την Οικογενειακή Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση (0-6 ετών)
Χώρα:	Ελλάδα
Περιγραφή	Πρόκειται για μια πρόσφατη πρωτοβουλία σε εθνικό επίπεδο που χρηματοδοτείται μέσω του Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0, με στόχο τη δημιουργία ενός δομημένου συστήματος παρέμβασης στην πρώιμη παιδική ηλικία σε ολόκληρη τη χώρα. Απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 0-6 ετών με αναπηρίες, αναπτυξιακή καθυστέρηση ή κίνδυνο νευροαναπτυξιακών διαταραχών (συμπεριλαμβανομένου του αυτισμού).
Στόχοι/Αποτελέσματα:	<ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία ενός εθνικού, τεκμηριωμένου, οικογενειακού πλαισίου ΠΠΠ. Διασφάλιση του έγκαιρου εντοπισμού και της συντονισμένης πρώιμης παρέμβασης για παιδιά με ΔΑΦ ή που διατρέχουν κίνδυνο εμφάνισης ΔΑΦ και άλλες νευροαναπτυξιακές καταστάσεις. Διευκόλυνση της πρόσβασης σε υπηρεσίες μέσω κρατικά χρηματοδοτούμενων κουπονιών (vouchers). Προώθηση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μικρών παιδιών με αναπτυξιακές ανάγκες.

	<ul style="list-style-type: none"> Υποστήριξη της εκπαίδευσης και της τυποποίησης των παρόχων υπηρεσιών σε όλη την Ελλάδα.
Φορέας Διοργάνωσης:	Ελληνική Δημοκρατία (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας) — υλοποίηση από την ΕΕΤΑΑ Α.Ε., με τεχνική υποστήριξη από την ECI Greece / EASPD.
Ομάδα-Στόχος:	Παιδιά ηλικίας 0-6 ετών με αναπηρίες ή αναπτυξιακές διαταραχές (συμπεριλαμβανομένης της ΔΑΦ), οι οικογένειές τους και επαγγελματίες της πρώιμης παιδικής ηλικίας.
Χρόνος/Διάρκεια:	Έναρξη πιλοτικού προγράμματος: 2024–2025. Η υλοποίηση στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0 θα διαρκέσει έως τον Μάρτιο του 2026 (πιλοτική φάση), ενώ προβλέπεται η μακροπρόθεσμη εφαρμογή του σε εθνικό επίπεδο.
Ιστότοπος:	https://proimi.eetaa.gr
Πρόσθετες Σημειώσεις:	Πρόκειται για την πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια εθνικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα για τον έγκαιρο εντοπισμό και την πρώιμη παρέμβαση, με στόχο τον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών και την ενσωμάτωση συστημάτων πρώιμης υποστήριξης σε δομές προσχολικής αγωγής και στην κοινότητα.